

УДК 631.15

№ державної реєстрації 0109U008011

Інв.№ _____

МІНІСТЕРСТВО АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ ТА ПРОДОВОЛЬСТВА УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКИ ТА МЕНЕДЖМЕНТУ
40021, м. Суми, вул. Кірова, 160; тел. (0542)22-24-48, www.sau.sumy.ua

ЗАТВЕРДЖУЮ:
Ректор Сумського НАУ
д –р с.-г.наук, проф., академік НААНУ

_____ В.І.Ладика

«_____» _____ 2013 р.

ЗВІТ ПРО НАУКОВО-ДОСЛІДНУ РОБОТУ

ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ РЕСУРСАМИ АГРОПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

Проректор з наукової роботи
та економічних питань СНАУ
канд. екон. наук, доц.

О.М.Маслак

Керівник теми:
завідуючий кафедрою
економічного контролю та аудиту
канд. екон. наук, доц.

М.І. Гордієнко

Рукопис закінчено 30.12.2012 р.
Результати роботи розглянуто науково - координаційною радою СНАУ
(протокол № 6 від «24» січня 2013 р.)

2013

СПИСОК ВИКОНАВЦІВ

Керівник теми, завідувач кафедри економічного контролю та аудиту, канд. екон. наук, доц.	Гордієнко М.І. (вступ, розділ 2.5., висновки)
Заступник завідувача кафедри економічного контролю та аудиту, канд. екон. наук, доц.	Назаренко О.В. (розділ 3.4.)
Доцент кафедри економічного контролю та аудиту, канд. екон. наук, доц.	Дегтяренко А.В. (розділи: 1.2., 2.2, 3.2.)
Доцент кафедри економічного контролю та аудиту, канд. екон. наук, доц.	Назаренко І.М. (розділи: 1.1., 2.1.,3.1.)
Доцент кафедри бухгалтерського обліку, канд. екон. наук.	Довжик О.О. (розділи: 1.3., 2.3., 3.3.)
Ст. викладач кафедри економічного контролю та аудиту	Гончар В.П. (розділ 1.4.)
Аспірант кафедри економічного контролю та аудиту	Маслюк О.В. (розділ 2.4.)
Аспірант кафедри економічного контролю та аудиту	Гущин А.А. (розділи: 4.1., 4.2.)

РЕФЕРАТ

Звіт: 99 стор., 9 рис., 14 табл., 3 формули, 128 літературних джерел.

Об'єктом дослідження є процес управління ресурсами агропромислових підприємств.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних, методичних та практичних елементів механізму управління ресурсами агропромислових підприємств.

Метою дослідження є розробка теоретичних, концептуальних та прикладних аспектів щодо обґрунтування теоретико-методичних засад та практичних рекомендацій з раціоналізації управління ресурсами агропромислових підприємств.

Результатами даної науково – дослідної роботи є: обґрунтовано оптимальне співвідношення власного і позикового капіталу для агропромислових підприємств Сумської області, спрогнозовано зміну розміру капіталу залежно від зміни пояснюючих факторів, обґрунтовано методичний підхід до імовірісно-імітаційного моделювання динаміки ключових фінансових коефіцієнтів, який враховує характер агропромислового виробництва та дозволяє визначити статистичну імовірність настання конкретного значення фінансового коефіцієнта в межах визначеного цільового інтервалу, обґрунтовано концептуальний підхід щодо формування організаційно-економічних основ підвищення ефективності функціонування сільськогосподарських підприємств

Ключові слова: капітал, ефективність, управління, право використання природних ресурсів, фінансові ресурси, кредит, грошові кошти, виручка, рентабельність, економічний механізм, товарообмін, земельні відносини, мотивація і матеріальне стимулювання праці.

Умови отримання звіту: за договором. 40021, м. Суми, вул. Кірова, 160, Сумський національний аграрний університет.

ЗМІСТ

ВСТУП

1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ РЕСУРСАМИ АГРОПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

- 1.1. Теоретичні засади формування та управління капіталом підприємства
- 1.2. Теоретико-методичні основи управління фінансовими ресурсами
- 1.3. Теоретико-методологічні основи дослідження організаційно-економічних засад ефективності функціонування сільськогосподарських підприємств
- 1.4. Контроль в системі управління організаціями

2. СТАН УПРАВЛІННЯ РЕСУРСАМИ АГРОПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

- 2.1. Вплив джерел формування капіталу на ефективність діяльності сільськогосподарських підприємств Сумської області
- 2.2. Аналіз стану управління фінансовими ресурсами сільськогосподарських підприємств
- 2.3. Оцінка ефективності функціонування сільськогосподарських підприємств
- 2.4. Економічна стійкість підприємства
- 2.5. Фактори ризику при визначенні економічної стійкості

3. ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ РЕСУРСАМИ АГРОПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

- 3.1. Удосконалення економічного інструментарію управління капіталом сільськогосподарського підприємства
- 3.2. Вдосконалення механізму управління фінансовими ресурсами сільськогосподарських підприємств
- 3.3. Шляхи вдосконалення організаційно-економічних основ підвищення ефективності функціонування сільськогосподарських підприємств
- 3.4. Організація системи внутрішнього контролю підприємства в умовах сільськогосподарського виробництва

4. ВДОСКОНАЛЕННЯ НАУКОВО-ПРАКТИЧНИХ ЗАСАД УПРАВЛІННЯ ЗЕМЕЛЬНИМИ РЕСУРСАМИ АГРОПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

4.1. Актуальні питання становлення повноцінного ринку земель в Україні

4.2. Проблеми регулювання земельних відносин в Україні та можливі шляхи
їх вирішення

ВИСНОВКИ

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

ВСТУП

В умовах сьогодення процес управління капіталом підприємств та ефективність його використання дедалі більше набуває пріоритетного значення. Капітал, як джерело фінансування ресурсів діяльності (активів), стає однією з стратегічних цілей управління. Адже успішність діяльності сільськогосподарських підприємств значною мірою визначається ефективністю управління капіталом. В сучасних умовах господарювання діяльність сільськогосподарських підприємств неможлива без залучення позикового капіталу, оскільки власного не вистачає. З одного боку ситуація сприятлива, з іншого - підприємства, що використовують позиковий капітал, часто мають більш високий потенціал свого розвитку, але поряд з цим збільшується фінансовий ризик і виникає загроза банкрутства. І як наслідок, виникає проблема формування оптимальної структури капіталу, яка б позитивно впливала на результати діяльності підприємств.

Діяльність будь-якого господарського суб'єкту повинна бути покликана на досягнення чи підтримку задовільного стану фінансових ресурсів, які в умовах панування товарно-грошових відносин є життєво важливою ланкою у фінансово-розрахункових процесах різних підприємств. Саме тому управління фінансовими ресурсами за своєю значимістю переважає інші ділянки управлінської праці та має ґрунтуватися не лише на особистому досвіді окремих працівників та службовців, але й враховувати передові розробки, методики і напрацювання, створені вітчизняною та зарубіжною науковими школами.

Незважаючи на значний внесок вчених у вивчення проблеми формування та ефективного управління капіталом підприємств, певні питання потребують більш детального дослідження, вдосконалення з врахуванням законодавчих змін, сучасних економічних пріоритетів та галузевої спрямованості. Сільське господарство є галуззю, в якій дуже складно проаналізувати або гарантувати певний фінансовий результат. Але в

той же час, за певних сприятливих умов (кліматичні умови, фінансова підтримка з боку держави, недержавних установ та організацій, сучасного професійного менеджменту тощо) можливо буде досягти певних позитивних фінансових та соціальних результатів.

Поточна ситуація на життєво важливих для українських аграріїв ринках продукції, кредитів та інвестицій дає підстави стверджувати, що як би добре не було організованим фінансове управління в розрізі суб'єктів на мікрорівні, перший поштовх щодо стабілізації повинна зробити держава. І мова тут йде не тільки про збільшення фінансування за державними програмами підтримки АПК. Вкрай необхідно також елементарно впорядкувати відносини між учасниками ринкових відносин, при цьому уяснивши, що будь-яке рішення в сфері державного регулювання абсолютно всіх причетних сторін задовольнити не може. Обов'язково знайдуться незадоволені суб'єкти. Надзвичайно важливо, щоб серед таких не опинилися безпосередні товаровиробники.

Питання розширеного відтворення у сільськогосподарських підприємствах залишається проблемним, що зумовлюється, насамперед, диспаритетом цін на сільськогосподарську продукцію та засоби виробництва, які купуються товаровиробниками, а також низькою купівельною спроможністю населення, що не дає змогу підтримувати на ринку необхідний рівень попиту і пропозиції. Найбільш впливовим фактором, що спричиняє низьку ефективність виробництва, є недосконалість організаційно-економічних основ господарювання, які до цього часу не створюють умов для інтенсивного і високоприбуткового розвитку сільськогосподарських підприємств. Відтворювальні процеси в аграрному секторі економіки залежать від аграрної політики, яка, з одного боку, формувала б сприятливе ринкове середовище для підприємницької діяльності, з іншого – забезпечувала фінансову підтримку, з якою самі товаровиробники справиться не в змозі.

Віддаючи належне існуючим фундаментальним науковим розробкам, слід підкреслити, що і в теоретичному, і в практичному плані залишаються до кінця не вирішеними питання цінової політики, еквівалентного товарообміну, державної підтримки, а також гармонізації економічних інтересів учасників відтворювального процесу. Тому теоретико-методологічне та практичне значення поставленої проблеми, недостатня її дослідженість і обумовили вибір теми дисертаційної роботи.

Реформування аграрного сектору є невід'ємною складовою переходу економіки країни до ринкових відносин. В результаті здійснення аграрних реформ створено нові сільськогосподарські підприємства ринкового спрямування, які в організаційному плані внаслідок підвищення мотивації праці мають більші можливості й перспективи ефективного господарювання.

1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ РЕСУРСАМИ АГРОПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

1.1. Теоретичні засади формування та управління капіталом підприємства

Досліджено сутність категорії «капітал», проаналізовано ототожнення даної економічної категорії з «фондами», «засобами», «фонди-капітал», «капітал-фонди». Обґрунтовано доцільність застосування в сучасних умовах господарювання категорії «капітал» і відповідно уточнено визначення.

Дослідження еволюції розвитку категорії «капітал» показує, що капітал має різноманіття визначень і може трактуватися як засіб виробництва, фактор виробництва, виробничі відносини та сукупність грошових засобів. Але, одна з основних спільних рис полягає в тому, що капітал являє собою здатність приносити дохід. Виходячи з проведених теоретичних досліджень, автором було сформульовано наступне його визначення: «Капітал – це сукупність матеріальних ресурсів, коштів, фінансових вкладень і витрат для придбання прав, а також інструмент, що відображає взаємовідносини між певними суб'єктами господарювання в процесі здійснення фінансово-господарської діяльності та управління фінансовими результатами та підприємством в цілому». Удосконалено визначення економічної категорії «капітал» шляхом визнання його інструментом, що відображає взаємовідносини між певними суб'єктами господарювання з метою управління формуванням фінансових результатів на рівні підприємства.

Проведено аналіз нормативної бази та узагальнено наукові дослідження щодо формування капіталу підприємства, досліджено процес формування власного капіталу суб'єктів господарювання зарубіжних країн.

Оскільки ефективна фінансово-господарська діяльність підприємства неможлива без зовнішніх джерел формування капіталу, дисертантом виділено три сегменти зовнішніх джерел фінансування: небанківські

фінансово-кредитні забезпечення (комерційний кредит, лізинг); банківські фінансово-кредитні забезпечення (форфейтинг, факторинг, іпотечний кредит, овердрафт, кредитна лінія, позика на строк); державні фінансові забезпечення (капітальні трансферти, субсидії, дотації, податки, від яких відмовилася держава на користь сільськогосподарських підприємств).

Беручи до уваги міжнародний досвід реалізації права використання природних ресурсів, на думку автора, доцільно його застосовувати на рівні підприємств України. А саме, право використання природних ресурсів (наприклад, право оренди земельної ділянки), яке належить окремому підприємству визнати як нематеріальний актив та включити до джерел формування власних активів підприємства. Це сприятиме розширенню можливостей залучення позикового капіталу. Виходячи з цього, дисертантом вдосконалено схему зовнішніх джерел формування капіталу підприємств шляхом включення до небанківських фінансово-кредитних забезпечень права використання природних ресурсів.

На нашу думку, управління капіталом являє собою систему принципів і методів розробки і реалізації управлінських рішень пов'язаних з забезпеченням ефективного його застосування в різних видах діяльності підприємства і організації його обороту. Взагалі, управління капіталом – це одна з основних функцій фінансового менеджменту як спеціальної області управління підприємством.

1.2. Теоретико-методичні основи управління фінансовими ресурсами

З'ясовано економічну сутність фінансових ресурсів як об'єкта управління; досліджено якісні характеристики та кількісні властивості фінансових ресурсів, з їх урахуванням представлено класифікацію фінансових ресурсів підприємств; проведено аналіз елементів системи управління фінансовими ресурсами.

Зміни сутності категорії «фінансові ресурси підприємств» дістали своє відображення у запропонованих підходах щодо визначення фінансових ресурсів вітчизняними і російськими економістами різних часів.

Показано, що у більшості авторів пострадянського періоду фінансові ресурси висвітлюються у вигляді фондів грошових коштів, або сукупності грошових засобів цільового призначення. За виключенням встановлених законом випадків сучасне підприємство не може дозволити собі такої ситуації, щоб спочатку залучати кошти, а вже потім перетворювати їх у фінансові ресурси для подальшого використання. По-перше, сам факт створення фондів припускає існування часового лагу, протягом якого через інфляцію втрачається частина вартості грошових коштів, акумульованих у фонді. Отже, кожна хвилина простою коштів може вилитися підприємству у небажані збитки або недоотримані прибутки. По-друге, проти кожної гривні, залученої підприємством, виступає або товар, або зобов'язання у вигляді цінних паперів чи взятих кредитів, тому підприємство не може тримати довго на розрахунковому рахунку залучені кошти або ж формувати спочатку спеціальні фонди з них, а вже потім вкладати в реальні основні й оборотні засоби.

З урахуванням розглянутих матеріалів, дано авторське визначення категорії. Отже, фінансові ресурси підприємств – це грошові кошти та інші ліквідні оборотні засоби, авансовані у вигляді власного, позикового, залученого капіталу в господарську діяльність підприємства з метою задоволення потреб власників чи інших зацікавлених осіб.

Обґрунтовано неправомірність виокремлення виручки із структури джерел формування фінансових ресурсів. Адже відомо, що чистий дохід від реалізації продукції включає не тільки новостворену вартість – прибуток, а і спожиту вартість оборотних активів. Невизнання значної суми виручки у вигляді оборотних засобів і частини прибутку, що спрямовується на їх розширення, джерелом фінансових ресурсів є невиправданою спробою

відділити категорію «фінансових ресурсів» від категорії «оборотного капіталу», які між собою співвідносяться як ціле і частина.

В роботах багатьох вчених якісні характеристики фінансових ресурсів підприємств не беруться до уваги. На нашу думку вони визначаються ліквідністю оборотних засобів, відображених в активі балансу. Крім того, при визначенні кількісних властивостей фінансових ресурсів практично не застосовується їх поділ на фондову та нефондову частини, що мають різне функціональне призначення. Тому в доповненій класифікації фінансових ресурсів основний поділ проводиться відповідно до їх розмежування за ознаками кількості (джерела формування і цільове використання) та якості (ліквідність оборотних засобів), що дає підстави класифікувати фінансові ресурси підприємств не тільки за джерелами їх формування, як це робиться зараз, а і за цільовим використанням та за ступенем ліквідності (рис.1).

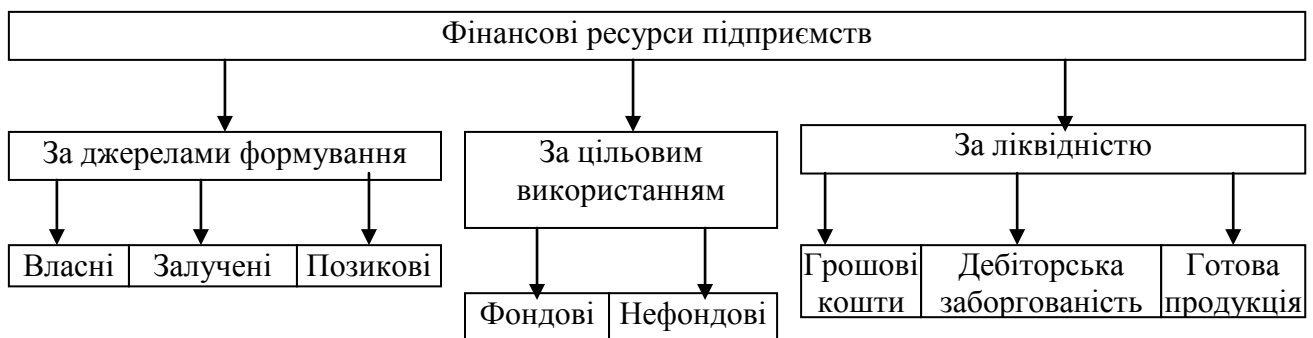

Рис.1.1. Класифікація фінансових ресурсів підприємств

Джерело: доповнено результатами авторського дослідження

До елементів управління фінансовими ресурсами віднесені інформаційне забезпечення, аналітично-прикладне наповнення та законодавче регулювання. Математичною базою для аналітично-прикладного наповнення слугує система фінансових коефіцієнтів. На наш погляд, занадто велика кількість таких показників, яку пропонують використовувати деякі автори, не відповідає вимогам аналізу, адже в таких методиках більшість коефіцієнтів називається по-різному, але насправді або підтверджують один одного, або є зворотними величинами, або навіть за сутністю є абсолютно однаковими.

1.3. Теоретико-методологічні основи дослідження організаційно-економічних засад ефективності функціонування сільськогосподарських підприємств

Розглянуто теоретичні основи економічного механізму сільськогосподарських підприємств, фактори впливу на ефективність їх функціонування та державну регулятивну аграрну політику в контексті світового досвіду, викладено методичні підходи, щодо оцінки ефективності функціонування сільськогосподарських підприємств.

Розробка високоефективного економічного механізму підвищення ефективності сільськогосподарських підприємств в ринкових умовах господарювання вимагає чіткого з'ясування його економічної сутності, структури, взаємозв'язку з іншими економічними категоріями. У спеціальній економічній літературі немає однозначного тлумачення сутності економічного механізму. Досить часто дослідники використовують це поняття, не розкриваючи його сутності та взаємозв'язку з іншими економічними категоріями. Економічний механізм є досить складною сукупністю регуляторів, за допомогою яких реалізуються складові загальнодержавної та ринкової політики.

Отже економічний механізм має визначатися в першу чергу як об'єктивне поєднання та обґрунтоване співвідношення ринкового і державного регулювання економіки, в ролі якого і виступає економічний механізм. Економічний механізм автор розглядає як сукупність зовнішніх і внутрішніх важелів та стимулів впливу на виробничу систему та взаємодія яких забезпечує отримання високого економічного ефекту. На мікрорівні економічний механізм має свої специфічні особливості. Крім природно-кліматичних факторів важливе значення має і те, що учасниками відтворювального процесу в сільськогосподарських підприємствах є три суб'єкти: власник земельної ділянки (паю), орендар-підприємець і працівник.

Тому економічний механізм має бути спрямований перш за все на гармонізацію економічних інтересів учасників відтворювального процесу.

В роботі доведено, що в економічному механізмі сільськогосподарських підприємств слід виділяти дві економічні підсистеми: зовнішню та внутрішню. Зовнішнє економічне середовище формується і функціонує між державними структурами і сільськогосподарськими підприємствами (цінова політика і еквівалентність товарообміну, податкова система, фінансово-кредитний механізм, система страхування) та впливає на аграрний сектор економіки в цілому і на кожне сільськогосподарське підприємство як на самостійну його складову. Зовнішнє економічне середовище знаходить свій прояв в державній регулятивній аграрній політиці. В свою чергу, внутрішнє економічне середовище включає організаційно-правову форму підприємства, бізнес планування, орендні відносини, госпрозрахунок. Тобто, економічний механізм варто розглядати з позицій так званих сфер регулювання, а саме зовнішнього та внутрішнього середовища (рис.1).

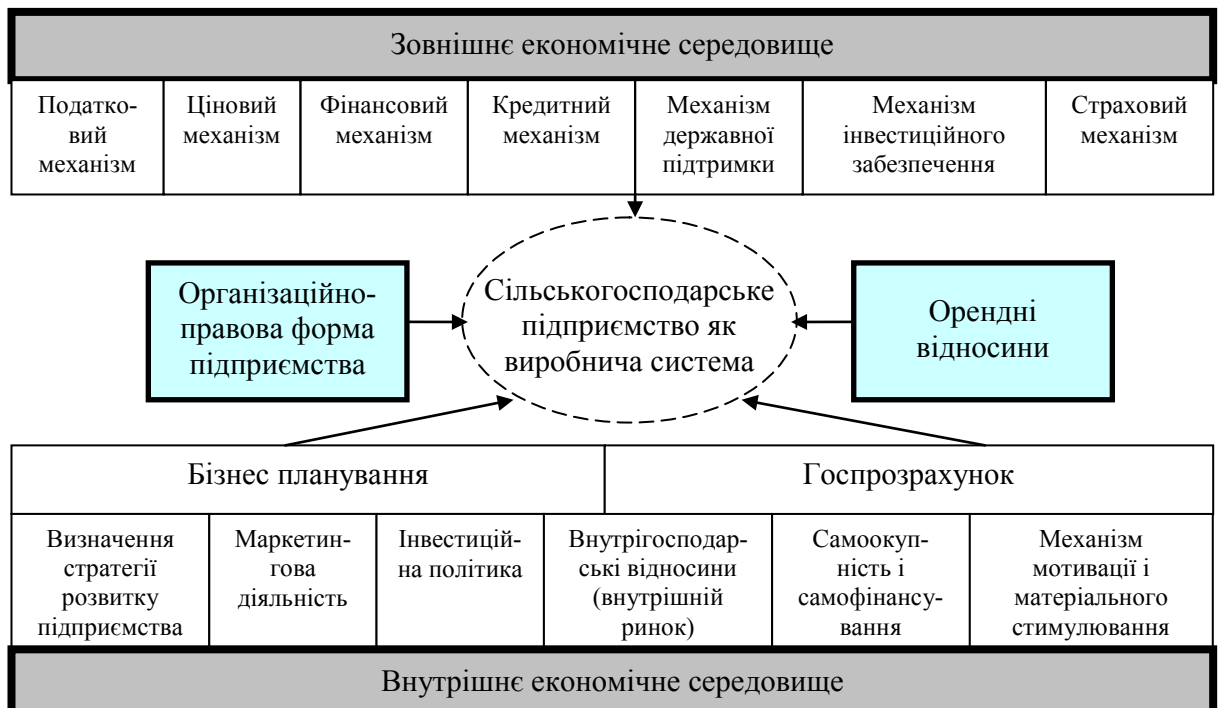

Рис.1.2. Економічний механізм господарювання сільськогосподарських підприємств

В роботі наголошується, що найбільш проблемною із складових аграрної реформи залишається формування цінового механізму. Низька економічна результативність ринкових трансформацій в аграрному секторі є наслідком відсутності стратегій і належної організації міжгалузевих відносин за допомогою економічних регуляторів і ефективних форм державної підтримки. Узагальнення досвіду регулятивної аграрної політики розвинутих країн свідчить, що використання різних форм державної підтримки є необхідним закономірним джерелом формування доходів сільськогосподарських товаровиробників.

1.4. Контроль в системі управління організаціями

Науковці, досліджуючи контроль в системі управління, розглядають його як багатоаспектне поняття. «Контроль є важливим принципом управління, загальною функцією управління, методом управління та складовою частиною управлінського циклу».

Дікань Л.В. наголошує, що контроль може розглядатися як: один із головних принципів управління; стадія процесу (циклу) управління; функція управління. При цьому автор зазначає, що поняття контролю можна інтерпретувати як у вузькому розумінні – як один з етапів процесу управління (або як одну з його функцій), так і в більш широкому розумінні як підсистему, що входить у структуру загального управління організацією, що складається з ряду елементів.

На думку, М. М. Мартиненко, поняття «контроль має три різні значення: контроль як одна із загальних функцій управління; контроль як діяльність або процес виконання управлінської роботи; контроль як спосіб дотримання людьми або організаціями встановлених стандартів (обмежень і критеріїв).

В працях інших науковців зустрічаються подібні підходи до розкриття багатоаспектності контролю в системі управління, але майже кожен автор використовує власний, не схожий на інших термінологічний апарат.

За основу дослідження сутності контролю нами були взяті визначення цього поняття в науковій літературі (табл. 1.1).

Таблиця 1.1.

Контроль в системі управління

Автор	Визначення
Білуха М.Т.	Контроль – це система спостереження і перевірки відповідності процесу функціонування об’єкта управління прийнятим управлінським рішенням, встановлення результатів управлінського впливу на керований об’єкт виявленням відхилень, допущених у ході виконання цих рішень [1, с. 6]. Контроль як функція управління є засобом зворотного зв’язку між об’єктом і системою управління, інформує про дійсний стан керованого об’єкта, фактичне виконання управлінського рішення [1, с. 6].
Борисов А.Б.	Контроль – це: 1) складова частина управління економічними об’єктами і процесами, яка включає нагляд за об’єктом з метою перевірки відповідності такого стану об’єкта, за яким ведеться спостереження, бажаному і необхідному становищу, передбаченому законами, іншими нормативними актами, а також програмами, планами, договорами 2) контроль над об’єктом, зосередження прав управління об’єктом в одних руках [2, с. 330]
Бутинець Ф.Ф., Бардаш С.В., Малюга Н.М., Петренко Н.І.	Сутність контролю як однієї з функцій управління можна визначити як систему спостереження і перевірки процесу функціонування та фактичного стану об’єкта, яким керують з метою визначення обґрунтованості і ефективності прийнятих управлінських рішень та результатів їх виконання, виявлення відхилень від вимог цих рішень, усунення негативних ситуацій та інформування про це органів управління [10, с. 14].
Гудзинський О.Д.	Контроль – спостереження за параметрами функціонування організаційної системи, реалізацією управлінських рішень, вирішенням стратегічних, поточних і оперативних завдань [6, с. 42].
Дікань Л.В.	Контроль як функція управління займає особливе положення, бо це насамперед засіб зворотного зв’язку між об’єктом і системою управління, який інформує про дійсний стан керованого об’єкта [7, с. 46].
Завадський Й.С.	Контроль – це система спостереження і перевірки відповідності функціонування підприємств встановленим стандартам та іншим нормативам, прийнятим планам, програмам і оперативним управлінським рішенням, виявлення допущених відхилень від прийнятих принципів організації і ведення господарства [9, с. 58]. Контроль – це обов’язкова функція менеджменту, є заключною стадією управлінського процесу і відіграє роль зв’язуючої ланки між керуючою і керованою системами. Якщо відмежуватись від конкретної сфери контролю, то суть його полягає в замірах і аналізі проходження та здійснення певних операцій, пов’язаних з реалізацією планів та програм, використанні одержуваної інформації для коригуючи дій [9, с. 360].
Кузьмін О.Є., Мельник О.Г.	Контролювання – вид управлінської діяльності щодо оцінки рівня виконання завдань і досягнення цілей, виявлення відхилень, збоїв, недоліків та причини їх виникнення з метою уникнення нагромадження й повторення помилок, мінімізації витрат, подолання складних організаційних проблем тощо [11, с. 185]. Контроль – елемент і чинник управління економічними суб’єктами,

	процесами, який полягає у нагляді за ними з метою перевірки відповідності їх стану законодавчим нормам, визначеним стратегіям, цілям, програмам розвитку тощо [11, с. 186].
Кулаковська Л.П., Піча Ю.В.	Контроль – це процес, який забезпечує відповідне функціонування конкретного об'єкту прийнятим управлінським рішенням і направлений на успішне виконання поставленої мети [12, с.7]. Контроль, будучи функцією управління, виступає засобом двостороннього зв'язку між об'єктом управління і системою управління, інформуючи про дійсний стан об'єкта і фактичне виконання управлінських рішень [12, с.7].
Мартиненко М.М.	Контролювання - це процес людської діяльності, спрямований на встановлення корисності факту, що здійснився, його направленості на досягнення цілі або визначення ступеню відхилення від плану досягнення цілі, допущеного окремою особою, групою осіб або організацією в цілому. У цьому сенсі функція контролю – це здатність організації вчасно сприймати факт досягнення результату (цілі) або встановлювати помилки, що шкодять досягненню цілей організації [14, с. 247]. Контроль – це процес у менеджменті, за допомогою якого особа або організація (колектив людей) встановлює відхилення фактичних результатів від тих, що інша особа, група або організація в цілому повинна мати для досягнення поставлених цілей [14, с. 249].
Мескон М.Х., Альберт М., Хедоури Ф.	Контроль – це процес, який забезпечує досягнення цілей організації. Він потрібен для виявлення і вирішення проблем, що виникли, раніше ніж вони стануть занадто серйозними, і може також використовуватись для стимулювання успішної діяльності [16, с. 422].
Мурашко В.М., Сторожук Т.М., Мурашко О.В.	Сутність фінансово-господарського контролю як однієї з функцій управління визначається системою спостереження і перевірки процесу функціонування та фактичного стану підприємства як об'єкта контролю з метою визначення обґрунтованості і ефективності управлінських рішень та результатів їх наслідків, виявлення відхилень від установлених критеріїв, усунення негативних ситуацій і попередження недоліків фінансово-господарської діяльності [17, с. 5].
Осовська Г.В., Юркевич О.О., Завадський Й.С.	Контроль – одна з функцій управління, призначення якої – виявлення можливих відхилень величин фактичних параметрів керованої системи від бажаних (мети, завдання, норми і т.д.) із метою забезпечення досягнення організацією своїх цілей. Функція менеджменту з обліку витрат ресурсів та забезпечення виконання планів, програм, завдань з реалізації управлінських рішень [8, с. 146].
Павлюк В.В., Сердюк В.М., Акаєв Ш.М.	Контроль як елемент управління являє собою складний процес, спрямований на перевірку відповідності контрольованих об'єктів пропонованим до них вимогам і завданням параметрам. Усунення виявлених відхилень також є завданням контролю [19, с. 7].
Пантелєєв В.П.	Внутрішній контроль як функція управління безпосередньо впливає на розробку та ефективне досягнення цілей організації через реалізацію прийнятих управлінських рішень [20, с. 13].
Савченко В.Д.	Контроль як функція менеджменту полягає у завчасному виявленні загрози, що наближається, виявленні помилок, відхилень від установлених норм, нормативів, стандартів і тим самим у створенні основи для коректування діяльності операційної системи [21, с. 22].
Стадник В.В., Йохна М.А.	Невід'ємною складовою ефективного управління є функція контролювання. Контролювання завершує цикл управління. Суть його полягає у своєчасному виявленні відхилень у роботі, зумовлених або низькою виконавчою дисципліною персоналу, або впливом чинників зовнішнього середовища, та внесенні необхідних коректив у діяльність організації, завдяки чому забезпечується реалізація намічених планів і цілей. Контролювання – вид управлінської діяльності, спрямований на забезпечення досягнення цілей організації за допомогою оцінювання та аналізу результатів діяльності її структурних одиниць та вживання коригуючих заходів у разі

	відхилення фактичних результатів від запланованих [22, с. 289-290].
Фоміна Т. В.	Внутрішньогосподарський контроль розглядається як функція управління, що являє собою процес постійного впливу на об'єкти через відстеження відхилень та корекції управлінських рішень задля приведення фактичного стану об'єктів до бажаного, що є головною ціллю внутрішньогосподарського контролю [23, с. 5].
Щокін Г.В., Головатий М.Ф., Антонюк О.В., Сладкевич В.П.	Контроль – 1) процес забезпечення досягнення організацією визначених цілей; 2) систематичний процес, за допомогою якого менеджери регулюють діяльність організації забезпечують її відповідність планам, цілям, нормативним показникам; 3) постійне порівняння запланованих результатів з реально одержаними; 4) систематичне спостереження і перевірка процесу функціонування відповідного об'єкта з метою встановлення його відхилень від заданих параметрів [15, с. 228].

Попри те, що науковці наголошують на багатоаспектності контролю, переважна більшість з них, надаючи визначення (табл. 1.1.), розкривають сутність контролю тільки з однієї сторони – як функції управління. З цієї позиції контроль називають і системою спостереження та перевірки, і видом діяльності, і процесом, і засобом зворотного або двостороннього зв'язку та інш.

Окремі автори характеризують контроль як складову частину, елемент або чинник управління. Ряд авторів, поряд або замість терміну «контроль» використовують термін «контролювання».. Цікаво, що деякі вчені не ототожнюють ці терміни і використовують їх як різні поняття: «Контролювання як вид управлінської діяльності (процес) реалізується на засадах виконання контрольних операцій (контролю)».

Мартиненко М. М., коментуючи наявність різних поглядів науковців, зазначає, що контроль як вид управлінської діяльності і як функція управління змінює своє значення в залежності від об'єкта контролю і навколишніх умов, а також від поверхневого дослідження даного явища, внаслідок чого контролювання часто плутають з аналізуванням і регулюванням. Як приклад останнього твердження можна навести наступне визначення: «Контроль – це таке регулювання організаційної діяльності, коли деякі заплановані елементи виконання ставлять у визначені межі».

Крім того плутанини додають різні підходи до перекладу іноземних слів, або неправильний переклад. «Контроль – багатоаспектне поняття, і не

випадково воно в англійській мові, наприклад, передається різними словами: control, checking, examining, verifying та ін.». Так в глосарії підручника «Основи менеджменту» М.Х. Мескона, М. Альберта, Ф. Хедоури до терміну «контроль» наводиться авторський відповідник англійською мовою - «controlling». «В усій американській термінології немає терміну управління, проте існує термін контроль (control), який, власне і трактується вітчизняними вченими як управління». «...адже сам процес управління підприємством, менеджменту і є контролем».

З метою пошуку можливостей узгодження наукових поглядів і визначення сутності контролю в системі управління організаціями нами здійснено аналіз авторських підходів, наведених в табл. 1, за ключовими словами (табл. 1.2.).

Таблиця 1.2.

Наукові підходи до трактування сутності контролю в системі управління

Автори	Трактування сутності контролю									
	Вид діяльності	Виявлення відхилень	Елемент управління; складова частина управління	Засіб зворотного (двостороннього) зв'язку; зв'язуюча ланка	Контроль над об'єктом	Процес	Система спостереження і перевірки	Стадія процесу управління	Функція управління	Чинник управління
Білуха М.Т.	-	-	-	+	-	-	+	-	+	-
Борисов А.Б.	-	-	+	-	+	-	-	-	-	-
Бутинець Ф.Ф., Бардаш С.В., Малюга Н.М., Петренко Н.І.	-	-	-	-	-	-	+	-	+	-
Гудзинський О.Д.	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-
Дікань Л.В.	-	-	-	+	-	-	-	-	+	-
Завадський Й.С.	-	-	-	+	-	-	+	+	+	-
Кузьмін О.Є., Мельник О.Г	+	-	+	-	-	-	-	-	-	+
Кулаковська Л.П., Піча Ю.В.	-	-	-	+	-	+	-	-	+	-
Мартиненко М.М.	-	-	-	-	-	+	-	-	+	-
Мескон М.Х., Альберт М., Хедоури Ф	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-
Мурашко В.М, Сторожук Т.М., Мурашко О.В.	-	-	-	-	-	-	+	-	+	-

Осовська Г.В., Юркевич О.О., Завадський Й.С.	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-
Павлюк В.В., Сердюк В.М., Акаєв Ш.М.	-	-	+	-	-	+	-	-	-	-
Пантелеєв В.П.	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-
Савченко В.Д.	-	+	-	-	-	-	-	-	+	-
Стадник В.В., Йохна М.А.	+	+	-	-	-	-	-	-	+	-
Фоміна Т. В.	-	-	-	-	-	+	-	-	+	-
Щокін Г.В., Головатий М.Ф., Антонюк О.В., Сладкевич В.П.	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-

Ми вважаємо, що в першу чергу, багатосторонність поняття «контроль» обумовлена існуванням різних наукових шкіл і підходів в теорії управління. «Сутність контролю не може бути всебічно розкрита поза сферою управління, яку він обслуговує, тому що не існує контролю взагалі, а є контроль конкретного змісту й конкретних форм».

Основними підходами, що використовуються на сьогоднішній день в теорії управління є: системний, ситуаційний, функціональний і процесний. З огляду на це, на нашу думку, наведені в табл. 2 підходи до трактування сутності контролю в системі управління доцільно згрупувати наступним чином.

Таблиця 1.3.

Систематизація наукових підходів до трактування сутності контролю в системі управління

Наукові підходи	Кількість прихильників підходу	Питома вага, %
Контроль як функція управління (вид діяльності, засіб зворотного (двостороннього) зв'язку, зв'язуюча ланка)	29	43,9
Контроль як процес (стадія процесу управління, складова частина управління, елемент управління)	21	31,8
Контроль як система спостереження і перевірки (виявлення відхилень)	13	19,7
Інші підходи (контроль як чинник управління; контроль над об'єктом)	3	4,6
Всього	66	100,0

Подібне групування здійснено і Ф.Ф. Бутинцем, який систематизувавши більше 60-ти визначень поняття «контроль» також виділяє три основні підходи до трактування сутності цього поняття: система спостереження та перевірки; складова (елемент) управління; функція управління.

Дійсно, контроль можна розглядати і як функцію управління (функціональний підхід), і як стадію (елемент) процесу управління (процесний підхід), і як систему спостереження і перевірки (системний підхід). Але запропоноване нами групування авторських підходів є достатньо умовним, оскільки і в самій теорії управління характеристики цих підходів є дещо суперечливими.

Український менеджмент, багато в чому ґрунтується на моделі сучасного американського менеджменту, методологічна база якого, за визначенням Мартиненка М. М., є явищем надзвичайно складним, багатогранним й досить суперечливим. Так, наприклад, М.Х. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоурі не розділяють процесний і функціональний підходи. Сутність процесного підходу вони розкривають наступним чином. «Управління розглядається як процес, тому що робота з досягнення цілей за допомогою інших – це не якась одинична дія, а серія безперервних взаємопов'язаних дій. Ці дії, кожна з яких сама по собі є процесом, дуже важливі для успіху організації. Їх називають управлінськими функціями. Кожна управлінська функція також являє собою процес, тому що також складається з серії взаємопов'язаних дій. Процес управління є загальною сумою всіх функцій». Такої ж думки притримуються Й.С. Завадський [1], Ф.І. Хміль.

Натомість М. М. Мартиненко характеризує і функціональний і процесний підходи, зазначаючи, що за процесного підходу, на відміну від функціонального та системного, розглядаються не окремі функціональні галузі або елементи організації, а окремі й відносно ізольовані процеси або блоки процесів. Нова парадигма управління, на думку М. М. Мартиненка,

полягає в поєднанні теорій управління, маркетингу і стратегічного управління, а також ґрунтується на поєднанні системного і ситуаційного підходів до менеджменту. При цьому організації розглядаються як відкриті системи, успіх діяльності яких залежить від пристосування до зовнішнього середовища. Багато організацій сьогодні дотримуються концепції управління якістю на основі TQM (загального управління якістю) і запроваджують міжнародні стандарти ISO 9000:2000. В рамках цієї концепції управління здійснюється з використанням процесного підходу, а не функціонального.

При цьому процесний підхід базується на методології системного підходу, водночас він використовується спільно з функціональним, який створює власне самі процеси. Тому не можна віддати переваги якомусь одному підходові. Функціональний підхід, забезпечуючи розподіл праці, формує функціональні види діяльності, що становить основу процесів. У межах системного підходу визначається мета (місія) і забезпечується взаємозв'язок процесів, необхідних для одержання результатів. Отже, процесний підхід ґрунтується на поєднанні системного і функціонального підходів до менеджменту.

Думку багатьох вчених про неможливість виділення найкращого з існуючих підходів в теорії управління поділяє і Й.С. Завадський. Науковець вважає за доцільне поєднання кращих сторін різних підходів і використання випадкового, непередбаченого підходу. Випадковий (несподіваний) підхід ґрунтується на припущенні, що різні умови і ситуації вимагають застосування різних технологічних прийомів менеджменту.

З огляду на вищезазначене, для характеристики сутності контролю в системі управління організаціями, на нашу думку, доцільним було б формулювання узагальнюючого визначення, яке б дозволило узгодити різні погляди науковців. Не претендуючи на беззаперечність та враховуючи особливості і спільні риси в кожному з розглянутих основних наукових підходів, вважаємо, що контроль в системі управління можна трактувати як систему (процес) спостереження і перевірки, покликану (покликаний)

сприяти досягненню цілей організації, шляхом попередження і виявлення відхилень в діяльності керованої системи (об'єкта управління) та забезпечення зворотного зв'язку між керуючою і керованою системами (суб'єктом і об'єктом управління).

Здійснивши аналіз різноманітності підходів до трактування сутності контролю в системі управління організаціями, ми дійшли висновку, що, в першу чергу, багатоаспектність поняття контроль обумовлена існуванням різних підходів і наукових шкіл в теорії управління.

Аналіз існуючих визначень поняття «контроль» за ключовими словами дозволив систематизувати наукові погляди і згрупувати їх відносно підходів теорії управління. Таким чином, можна виділити три основні концепції змістовної сутності контролю:

- контроль як функція управління (функціональний підхід);
- контроль як стадія (елемент) процесу управління (процесний підхід);
- контроль як система спостереження і перевірки (системний підхід).

Разом з тим, виконані дослідження дають нам підстави стверджувати, що жоден з управлінських підходів не можна назвати найкращим, і на практиці жоден з них не застосовується в чистому вигляді, а, навпаки, відбувається одночасне поєднання декількох підходів. Тому нами був запропонований узагальнюючий підхід до трактування сутності контролю, який враховує особливості і спільні риси розглянутих концепцій.

На нашу думку, контроль в системі управління організаціями - це система (процес) спостереження і перевірки, покликана (покликаний) сприяти досягненню цілей організації, шляхом попередження і виявлення відхилень в діяльності керованої системи (об'єкта управління) та забезпечення зворотного зв'язку між керуючою і керованою системами (суб'єктом і об'єктом управління).

2. СТАН УПРАВЛІННЯ РЕСУРСАМИ АГРОПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

2.1. Вплив джерел формування капіталу на ефективність діяльності сільськогосподарських підприємств Сумської області

Досліджено розмір, структуру капіталу сільськогосподарських підприємств, а також визначено їх вплив на фінансові результати діяльності суб'єктів господарювання; досліджено та узагальнено переваги і недоліки використання власного, позикового капіталу; проаналізовано динаміку основних економічних показників операційної діяльності та проведено оцінку ефективності управління капіталом аграрних підприємств.

Відповідно до проведеного аналізу були виділені наступні групи підприємств за розміром капіталу (табл. 2.1.).

Таблиця 2.1.

**Ефективність використання капіталу сільськогосподарськими
підприємствами Сумської області станом на 31.12.2007р.**

Групи підприємств за розміром капіталу, тис. грн.	Кількість господарств	У % до загальної кількості	Розмір власного капіталу, тис. грн.	Розмір позикового капіталу, тис. грн.	Всього капіталу, тис. грн.	Припадає витрат основного виробництва на 100 грн. капіталу, грн.	Капіталомісткість реалізованої продукції, грн.	Чистий прибуток (збиток) на 100 грн. капіталу, грн.
до 100	10	2,99	- 1,59	23,84	22,25	1343,51	8,71	-88,94
101 - 1000	86	25,67	138,05	443,00	581,05	115,23	1,06	4,58
1001 - 10000	182	54,33	1844,19	2154,25	3998,44	72,15	0,63	8,32
10001 - 20000	37	11,04	8442,19	5682,64	14124,83	60,59	0,59	12,44
20001 - 30000	12	3,58	12831,92	10088,46	22920,38	55,54	0,44	8,72
понад 30000	8	2,39	23847,54	18233,74	42081,28	46,64	0,35	8,42
Разом	335	100	47102,30	36625,93	83728,23	X	X	X

Джерело: розрахунки автора за даними Головного управління статистики у Сумській області

За основу для групування було взято розмір капіталу підприємства (підсумок пасиву форми 1 «Баланс»), оскільки діяльність будь-якого суб'єкту

господарювання фінансується одночасно з різних джерел (власних, позикових та залучених), кожен з яких мають власні переваги та недоліки. В таблиці 1 наведено групування господарств, інформацію про середній розмір капіталу та фінансові показники ефективності використання капіталу.

При проведенні аналізу фінансових показників ефективності використання капіталу, автором встановлено скорочення витрат основного виробництва на 100 грн. капіталу в підприємствах з 1 до 6 групи та зниження показника капіталомісткості реалізованої продукції з 8,71 грн. до 0,35 грн.

Основною метою функціонування підприємства є отримання прибутку, в дисертаційному дослідженні була приділена належна увага показникам в обрахунку яких приймає участь безпосередньо результат діяльності підприємства: чистий прибуток (збиток).

Показники розміру чистого прибутку (збитку), що припадає на одного середньорічного працівника та на 100 га. сільськогосподарських угідь, мають подібну тенденцію, так, їх значення з від'ємного для підприємств першої групи перетворилися на позитивне для підприємств з поступовим покращенням для кожної наступної групи.

Розглядаючи відношення чистого прибутку (збитку) на 100 грн. капіталу сільськогосподарських підприємств Сумської області спостерігається інша ситуація: в підприємств першої групи – від'ємне значення, а далі, для підприємств наступних груп відбувається перетворення даного показника в позитивне. Причому, ріст даного показника відбувається до четвертої групи включно, з подальшим несуттєвим його зменшенням для підприємств п'ятої та шостої груп.

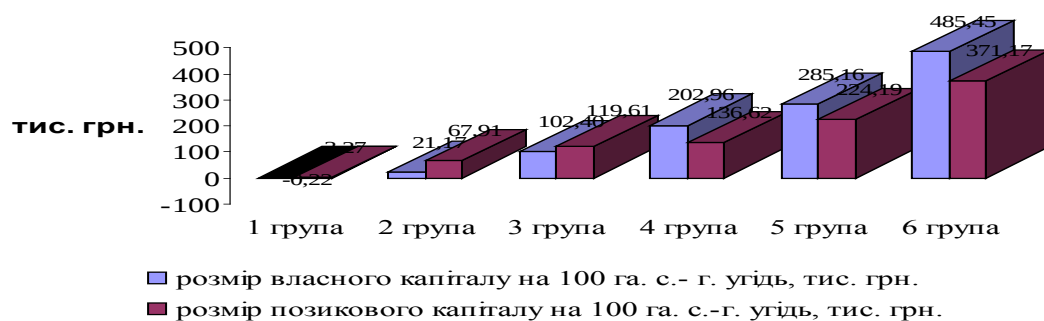

Рис. 2.1. Капіталозабезпеченість аграрних підприємств

Взявши за основу той факт, що кожне сільськогосподарське підприємство є виробником продукції, робіт і послуг, не менш важливими є виробничі показники ефективності використання капіталу аграрних підприємств.

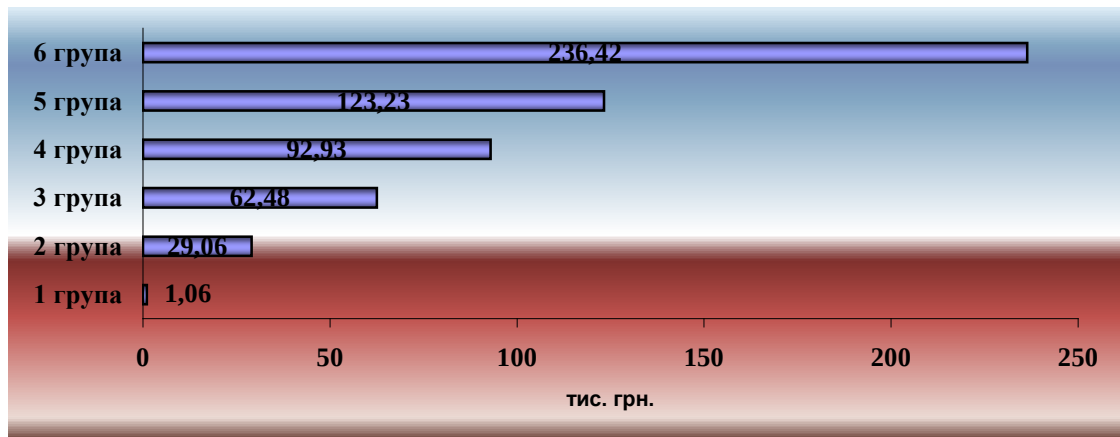

Рис. 2.2. Капіталоозброєність аграрних підприємств

Джерело: розрахунки автора за даними Головного управління статистики у Сумській області

Дослідивши показники капіталозабезпеченості та капіталоозброєності (рис. 1, 2) встановлено їх пряму залежність від розміру капіталу сільськогосподарських підприємств Сумської області з першої до шостої груп.

Таблица 2.1.

**Вплив розміру капіталу на показники фінансового стану
сільськогосподарських підприємств Сумської області
станом на 31.12.2007 року**

Показники	Нормативне значення	Перша група	Друга група	Третя група	Четверта група	П'ята група	Шоста група
Показники рентабельності							
Рентабельність (збитковість) статутного капіталу, %	> 0, збільшення	-141,36	45,44	67,39	119,25	26,99	102,87
Рентабельність (збитковість) власного капіталу, %	> 0, збільшення	-1244,65	19,29	18,05	20,81	15,58	14,86
Рентабельність (збитковість) всього капіталу, %	> 0, збільшення	-88,94	4,58	8,32	12,44	8,72	8,42
Рентабельність (збитковість) діяльності підприємств, %	> 0, збільшення	-6,62	3,98	11,54	20,53	15,71	18,06
Період окупності капіталу	> 0, збільшення	-0,08	5,18	5,54	4,81	6,42	6,73
Показники платоспроможності та ліквідності							

Коефіцієнт покриття	> 1	0,78	1,18	1,88	2,51	1,94	1,82
Коефіцієнт платоспроможності	> 0,5	-0,07	0,24	0,46	0,59	0,56	0,57
Коефіцієнт фінансування	< 1 зменшення	-14,99	3,21	1,21	0,67	0,79	0,76
Коефіцієнт фінансового левериджу	< 0,1 зменшення	-0,89	0,88	0,49	0,28	0,28	0,39
Коефіцієнт довгострокового залучення позикових коштів	< 0,5 зменшення	-8,94	0,47	0,33	0,22	0,22	0,28
Коефіцієнт фінансової залежності	< 2 зменшення	9,01	3,88	2,04	1,64	1,75	1,76
Коефіцієнт фінансової стійкості	> 1 збільшення	0,18	0,47	0,72	0,78	0,73	0,79
Показники ділової активності							
Коефіцієнт оборотності власного капіталу	збільшення	-121,87	4,46	1,37	0,98	0,79	0,61
Коефіцієнт оборотності всього капіталу	збільшення	8,71	1,06	0,63	0,59	0,44	0,35

Джерело: розрахунки автора за даними Головного управління статистики у Сумській області

В результаті аналізу показників, наведених в табл.2, автором доведено, що з ростом розміру капіталу спостерігається покращення показників фінансового стану до певного рівня (підприємства четвертої групи з середнім розміром капіталу 14124,83 тис. грн.), а потім вступає в силу зворотна тенденція.

2.2. Аналіз стану управління фінансовими ресурсами сільськогосподарських підприємств

Проаналізовано забезпеченість сільськогосподарських підприємств фінансовими ресурсами; оцінено стан управління фінансовими ресурсами; досліджено фінансові ресурси за джерелами фінансування.

На основі проведених розрахунків визначено нормативне значення питомої ваги оборотних активів у валюті балансу ($\approx 44\%$), яке є показником добре налагодженого управління фінансовими ресурсами, однак не є обов'язковою умовою платоспроможності. Виявлено, що на рівень платоспроможності в значній мірі впливає виробнича спрямованість господарства, оскільки коефіцієнти абсолютної і швидкої ліквідності

господарств різних виробничих напрямків мають однакову динаміку із цінами на домінуючу продукцію.

Кількісно визначено межу платоспроможності на основі групування сільськогосподарських підприємств по інтервалах значень коефіцієнта забезпечення власними засобами оборотних активів. При цьому за ключовий індикатор платоспроможності взято коефіцієнт відновлення платоспроможності, що враховує зміни коефіцієнта покриття за період (рік) та для уникнення банкрутства обов'язково повинен бути більшим за одиницю (табл. 2.2.).

Таблиця 2.2.

**Оцінка платоспроможності сільськогосподарських підприємств
Сумської області за 2008 рік**

Інтервали значень коефіцієнта забезпечення власними засобами оборотних активів	Кількість підприємств в групі	Середній коефіцієнт забезпечення власними засобами оборотних активів по групі	Середній коефіцієнт покриття по групі		Середній коефіцієнт відновлення платоспроможності по групі	Тип фінансової стійкості згідно методики «фінансування виробничих запасів»
			на початок року	на кінець року		
До 0,0	55	-3,432	0,052	0,356	0,213	Кризовий фінансовий стан
0,01 – 0,40	49	0,203	0,810	0,602	0,382	Нестійкий фінансовий стан
0,41 – 0,80	96	0,625	3,367	2,993	1,882	Нормальна стійкість
0,81 і вище	75	0,828	5,270	6,214	3,854	Абсолютна стійкість

Джерело: складено та розраховано за даними Головного управління статистики у Сумській області

Відповідно до даних таблиці 1, можна констатувати, що середньонормативне значення коефіцієнта забезпечення власними засобами оборотних активів ($\approx 0,6$) спостерігається в групі господарств з нормальною стійкістю. Обґрунтованість результатів підтверджується за допомогою методики «фінансування виробничих запасів», оскільки нормальну фінансову стійкість підприємства набувають при виконанні поставленої умови.

В результаті проведеного дослідження коефіцієнтів кореляції підтверджено, що позиковий капітал сільськогосподарських підприємств в частині кредитних ресурсів в основному іммобілізується на покриття дефіциту виробничих запасів, а власний капітал в оборотній частині іммобілізується в дебіторську заборгованість. Це є доказом того, що основний показник фінансової стійкості - плече фінансового важеля, може бути більшим за нормативний інтервал - $(0;1)$ і при цьому господарство залишатиметься фінансово стійким.

Платоспроможність та фінансова стійкість показують ступінь захищеності господарства від банкрутства, тому вони не є узагальнюючими критеріями ефективності фінансово-економічного управління. В якості такого критерію в дисертаційній роботі висунуто групу показників рентабельності та коефіцієнт окупності витрат з огляду на особливості аграрного виробництва.

За наведеними даними (табл. 2) можна стверджувати, що виробнича спрямованість господарства є фактором впливу на рентабельність, оскільки із усіх підприємств, які не окупили свої витрати та були нерентабельними, більше всього господарств, які спеціалізуються на виробництві зерна – 65 одиниць. Внаслідок погіршення їх показників рентабельності потрапила у складне становище і уся сільськогосподарська галузь в цілому.

Таблиця 2.3.

Показники рентабельності (збитковості) сільськогосподарських підприємств Сумської області за 2008 рік

Виробничий напрямок підприємств	Всі підприємства			Прибуткові підприємства		
	Кількість підприємств в групі	Рентабельність (збитковість) власного капіталу, %	Рентабельність (збитковість) оборотних активів, %	Кількість підприємств в групі	Рентабельність власного капіталу, %	Рентабельність оборотних активів, %
Вирощування зернових	177	-26,43	-23,98	112	21,11	24,31
Овочівництво	2	-25,42	-11,80	1	0,52	0,52
Вирощування фруктів, ягід	1	0,15	0,16	1	0,15	0,16
Розведення ВРХ	53	16,26	21,15	41	18,73	24,32
Розведення коней	1	-50,95	-25,63	-	-	-
Розведення свиней	6	15,89	15,78	4	39,76	29,38

Розведення птиці	4	-58,25	-75,63	2	13,51	25,73
Змішане сільське господарство	31	10,46	10,77	22	22,00	22,13
По всій вибірці	275	-16,64	-15,08	183	16,69	18,60

Джерело: складено та розраховано за даними Головного управління статистики у Сумській області

Підприємства зернового напрямку (177 одиниць) в середньому окупили свої витрати на 93,4 %, в той же час підприємство із розведення коней – тільки на 38,3 %, що також є підтвердженням факторного впливу, проілюстрованого у таблиці 2.

Значний вплив галузевої структури виявлений і при дослідженні виробничого, фінансового та операційного циклів сільськогосподарських підприємств. При цьому у 2003-2008 рр. тривалість зазначених циклів у господарств зернового напрямку та розведення ВРХ мала тенденцію до скорочення, а в господарств, спеціалізованих на розведенні свиней – тенденцію до подовження. Для таких підприємств автором сформульовано низку заходів, які скорочують тривалість циклів: впровадження практики авансів; якісний відбір покупців; мінімізація прострочених поточних зобов'язань. Крім того, визначено, що тривалість трьох видів циклів по вибірці самоокупних господарств є меншою за аналогічні показники, взяті по всій вибірці, зокрема, виробничий цикл коротший на 316 днів, фінансовий цикл коротший на 129 днів, операційний цикл коротший на 224 дня. Це є свідченням прямої залежності між тривалістю господарських циклів сільськогосподарських підприємств та їх фінансовими результатами.

Виділено негативні фактори впливу на оборотність дебіторської заборгованості: 1) витрати, пов'язані із відволіканням обігових коштів з обороту, 2) витрати обслуговування дебіторської заборгованості; 3) втрати від знецінення початкової вартості дебіторської заборгованості через інфляцію. Загальна сума останніх по обраній вибірці господарств у 2008 році перевищує 17872 тис. грн. Для мінімізації таких витрат слід активніше застосовувати факторинг та векселі.

2.3. Оцінка ефективності функціонування сільськогосподарських підприємств

Досліджено актуальні аспекти трансформації форм власності та формування сільськогосподарських підприємств ринкового типу з урахуванням природно-кліматичних умов Сумської області, проведено оцінку стану та тенденцій їх розвитку, узагальнено умови і фактори підвищення ефективності.

Ринкова трансформація економіки зумовила необхідність адекватної земельної і господарської реформи в аграрному секторі. За результатами паювання 280,1 тис. громадян Сумської області набули право на земельну частку (пай), яка в середньому по області становить 3,88 га. В процесі реструктуризації колгоспів і радгоспів, а потім КСП склалася значна різноманітність господарських структур. Існують різні точки зору щодо порівняльної ефективності функціонування окремих форм підприємств. Окремі автори без достатніх наукових досліджень віддають перевагу формуванням, які ґрунтуються на приватній власності на землю і майно та на колективних формах організації виробництва. Наші дослідження не дають підстав для такого висновку. В Сумській області, як і в Україні в цілому, в одні роки кращі результати господарської діяльності мають приватні підприємства (ПСП), в інші – господарські товариства або сільськогосподарські виробничі кооперативи. При цьому слід мати на увазі, що кооперативи мають більш високу питому вагу продукції тваринництва в структурі грошової виручки. Ефективність визначається не організаційно-правовою формою підприємства, а системою менеджменту та внутрішньогосподарських відносин, які формуються в самих сільськогосподарських підприємствах.

Дослідження підтвердили, що ринкові трансформації супроводжувалися руйнацією матеріально-технічного потенціалу сільськогосподарських підприємств. Відбувається спрощення технологій та

зниження продуктивності землі і худоби, від чого ефективність сільськогосподарського виробництва знижується. Підвищення ефективності сільськогосподарських підприємств залишається комплексною проблемою, яка є результатом впливу на виробничу систему багатьох умов і факторів об'єктивного і суб'єктивного порядку.

Незважаючи на те, що природний потенціал області сприятливий в цілому для ведення сільськогосподарського виробництва, при організації відтворювального процесу слід мати на увазі, що суттєва зональна відмінність в природно-кліматичних умовах і якості ґрунтів впливає на результати господарювання (табл. 1).

Амплітуда коливань досліджених показників є суттєвою: вони стосуються розмірів землекористування, навантаження ріллі на одного середньорічного працівника, рівня інтенсивності і результатів господарювання. Все це має враховуватися при оподаткуванні підприємств, ціновій політиці, державній підтримці, розробці інвестиційних програм і проектів тощо.

Таблиця 2.4.
Основні показники функціонування сільськогосподарських підприємств за агрокліматичними зонами в Сумській області, 2008 р.

Показники	Зони			В середньому по області
	Лісостеп	Полісся	співвідношення показників	
Кількість підприємств в групі	259	85	1:0,33	344
Припадає на одне підприємство, га:				
сільськогосподарських угідь	2207	1464	1:0,66	2024
ріллі	2030	1333	1:0,66	1858
Припадає ріллі на одного середньорічного працівника, га	29,9	37,3	1:1,25	30,9
Питома вага продукції тваринництва в грошовій виручці, %	30,3	40,1	1:1,32	31,3
Виробничі витрати на 100 га ріллі, тис. грн.	175,5	106,2	1:0,61	162,7
Грошова виручка від реалізації с.-г. продукції, тис. грн:				
на одне господарство	4313,9	1469,7	1:0,34	3610
на 100 га ріллі	212,5	110,3	1:0,52	194,3
Прибуток (+), збиток (-) на 100 га ріллі, тис. грн	7,5	-27,4	1:17,13	2,0
Рівень рентабельності (+), збитковості				

(-), %:				
від реалізації с.-г. продукції	4,5	-8,8	–	1,2
сільськогосподарської діяльності	3,9	-6,7	–	1,3

Загальновідомо, що посилення концентрації виробництва робить позитивний вплив на результати господарської діяльності. Цей висновок підтверджується і результатами групування сільськогосподарських підприємств Сумської області (табл. 2.).

Дослідження показали, що найбільш чисельною за площею ріллі є перша група, яка охоплює 129 господарств. Відмінною рисою цієї групи є екстенсивний характер ведення виробництва. Цей висновок підтверджується як факторіальними, так і результативними показниками. В господарствах цієї групи самі низькі показники виробничих витрат і грошової виручки на один га ріллі, а також від'ємні показники прибутковості і рентабельності. Посилення концентрації супроводжується підвищенням інтенсивності і ефективності виробництва. Ця закономірність чітко простежується від групи до групи. Підприємства другої групи з площею ріллі від 1001 до 2000 га ріллі, як і підприємства першої групи, є збитковими (-4,4 %). Підприємства трьох інших груп є прибутковими і рентабельними. Слід також підкреслити, що найбільш високі показники мають підприємства четвертої групи з площею ріллі від 3001 до 4000 га. Дослідження дали підстави для висновку про те, що посилення концентрації виробництва супроводжується підвищенням питомої ваги продукції тваринництва в грошовій виручці. Це свідчить про те, що у великих за розмірами підприємствах в більшій мірі збереглися галузі тваринництва.

Більш виразно посилення концентрації супроводжується підвищенням інтенсивності і ефективності сільськогосподарського виробництва при групуванні сільськогосподарських підприємств, які розташовані в межах однієї природно-кліматичної зони. В даному випадку в значній мірі виключається вплив природно-кліматичного фактору. Результати дослідження дозволяють зробити узагальнюючий висновок про те, що

деконцентрація виробництва, як чинник ефективного ведення сільського господарства, спростовується світовим і вітчизняним досвідом.

Таблиця 2.5.

**Вплив концентрації на ефективність виробництва в
сільськогосподарських підприємствах Сумської області, 2008 р.**

Групи по площі ріллі на одне господарство, га	Число господарств в групі	Припадає на одне господарство, га		Питома вага продукції тваринництва в грошовій виручці, %	Припадає на 1 га ріллі, грн.			Рівень рентабельності, %
		с.-г. угідь	ріллі		виробничих витрат	грошової виручки	прибутку	
До 1000	129	692	595	26,5	1442	1729	-81	-5,6
1001-2000	81	1711	1507	28,8	1503	1755	-66	-4,4
2001-3000	62	2753	2540	31,3	1537	1837	28	1,8
3001-4000	17	3565	3400	36,5	1673	1892	57	3,4
Понад 4000	35	6714	6394	42,7	1682	1989	29	1,7
В середньому по групах	324	2143	1969	30,9	1553	1836	28	1,8
Інші*	20	25	—	48,0	—	—	—	-9,1
В середньому по області	344	2024	1858	31,3	1627	1943	20	1,2

*До складу групи входять підприємства, які в своєму складі не мають ріллі.

В сільськогосподарських підприємствах Сумської області, як і в Україні в цілому, спостерігаються небажані зміни в галузевій структурі виробництва. Насамперед, це обумовлено стрімким скороченням виробництва продукції тваринництва, яке в свою чергу залежить від платоспроможності населення. Розвиток підприємств поступово орієнтується на рослинницький виробничий напрямок, що є вкрай негативною тенденцією. Цей висновок підтверджується виконаним в дисертаційному дослідженні групуванням сільськогосподарських підприємств Сумської області за питомою вагою продукції тваринництва в структурі грошової виручки.

Дослідження умов та врахування лише обмеженого кола факторів дали підстави зробити висновок, що проблема підвищення ефективності сільськогосподарських підприємств носить комплексний характер. Ступінь

впливу досліджуваних факторів на економічну ефективність підприємств є різною. В роботі наголошується, що яким би сильнодіючим не був би той чи інший фактор, позитивний кінцевий результат господарювання забезпечується внаслідок їх сукупної дії.

Різні аспекти дослідження економічної стійкості знайшли своє відображення в працях багатьох вітчизняних і зарубіжних авторів. Ареф'єва О. В. і Городянська Д. М. в своїх дослідженнях спробували відійти від традиційної точки зору на дану економічну категорію. На їх думку, «економічна стійкість підприємства є сукупністю взаємопов'язаних і взаємообумовлених структурних складових, об'єднаних однією метою, яка передбачає створення, забезпечення та підтримку загального сталого функціонування підприємства» [1].

Чумаченко М. Г., Болюх М. А., Бурчевський В. В., Горбатюк М. І. поняття економічної стійкості підприємства визначають як рівноважний збалансований стан економічних ресурсів, що забезпечує стабільну прибутковість і нормальні умови для розширеного відтворення стійкого економічного росту в тривалій перспективі з урахуванням найважливіших зовнішніх і внутрішніх факторів [4].

Анохін С. Н. зазначає, що зміст економічної стійкості промислового підприємства - це стан рівноваги, при якому економічні і управлінські рішення мають здатність регулювати основні фактори стійкості стану підприємства: управління, виробництво, фінанси, персонал і стратегії в заданих межах ризику [2].

2.4. Економічна стійкість підприємства

Економічна стійкість, як вважає Езерська С. Г., це здатність економічної підсистеми в певний момент зберігати свою цілісність і

одночасно створювати посилення для прогресивного (ефективного) розвитку навіть в умовах негативних впливів факторів зовнішнього середовища [3].

Щоб зрозуміти поняття категорії «економічна стійкість підприємства», доцільно дослідити складові елементи цього терміну. Нами була здійснена спроба виявити, проаналізувати та узагальнити характеристики окремих показників:

1. Система (*гр. sestema – ціле, складене з частин*) – багатозначний термін. Найбільш поширене використання терміну в значенні сукупності частин, пов'язаних спільною функцією. Ця функція є відображенням системоформуючих відносин. Економічна система – сукупність економічних відносин та організаційних форм, в яких здійснюються економічні відносини [10]. Іншими словами, це запроваджений суспільством спосіб економічної організації для вирішення її ключових проблем («Що?», «Як?», «Для кого?» виробляти).

2. Система управління (підприємства), це сукупність об'єкта управління та засобів управління, дія якої направлена на підтримку або поліпшення ефективного функціонування об'єкта.

3. Економічна ефективність — це вид ефективності, що характеризує результативність діяльності економічних систем (підприємств, територій, національної економіки). Основною особливістю таких систем є вартісний характер засобів (видатків, витрат) досягнення цілей (результатів), а в деяких випадках і самих цілей (зокрема, одержання прибутку).

Ефективність визначається відношенням результату (ефекту) до витрат, що забезпечили його отримання. Ефект (*лат. efektus – дія*) – дія будь якої причини, результат або наслідок будь якої дії [10]

Економічна ефективність - досягнення найбільших результатів за найменших затрат живої та уречевленої праці. Економічна ефективність є конкретною формою дії закону економії часу. За капіталістичного способу виробництва узагальнюючий показник економічної ефективності - норма прибутку. Для підприємств у розвинутих країнах Заходу основною метою

стає максимізація не прибутку, а чистого доходу на одного зайнятого в сфері виробництва, що не виключає необхідності використання показника норми прибутку. Конкретнішими показниками економічної ефективності є продуктивність і фондомісткість праці, фондовіддача і фондомісткість продукції, матеріаловіддача і матеріаломісткість продукції, економічна ефективність капітальних вкладень, нової техніки, енергомісткість продукції та ін.

Основні напрями зростання економічної ефективності в Україні:

- суттєве зниження енергомісткості (витрати енергії на одиницю продукції приблизно в 2,5 - 3 рази перевищують аналогічні витрати у розвинутих державах світу, нафти - у 8 - 10 разів),
- матеріаломісткості (витрати матеріалів та ресурсів в Україні на одиницю продукції в 2 - 2,5 рази перевищують аналогічні показники у країнах Заходу),
- зростання фондовіддачі тощо.

Ефективність - досягнення найкращого результату (ефекту) при використанні визначеного обсягу трудових, матеріальних і фінансових ресурсів. Ефективність – це співвідношення витрат і результатів в економіці; відсутність втрат; використання ресурсів, яке забезпечує максимально можливий рівень задоволення потреб за даних факторів виробництва і технологій.

Вона може відображатися у вигляді індексів, коефіцієнтів або відсотків.

4. Економічна рівновага, показує стан економічної системи, який характеризується наявністю збалансованості, зрівноваженості двох різноспрямованих факторів (наприклад – витрати і доходи, попит та пропозиція). За визначенням П. Самуельсона, рівновага - це такий стан економіки, при якому зберігається здатність її до саморегулювання, у випадку відхилення економічної системи від збалансованого стану в дію

автоматично включаються сили, які намагаються відновити порушені структурні зв'язки.

5. Стійкість - здатність економічної системи, що потрапила у несприятливе відхилення за межі її допустимого значення, повернутися у стан рівноваги за рахунок власних та залучених ресурсів. Анохін С. Н. визначає стійкість «як самофінансування продуктивних, реальних (не фінансових) активів, який поєднується з гарантованою платоспроможністю і наявністю фінансового потенціалу»[2].

За рівнем покриття можна виділити наступні види економічної стійкості підприємства:

- абсолютна стійкість;
- стійкий стан;
- нестійкий стан;
- кризовий стан.

6. Ризик – це ймовірність зазнати втрат очікуваної економічної (фінансової) користі або прямих збитків через появу непевної (випадкової) події [10]. Ризик — можливість того, що все відбуватиметься не так, як очікується, можливість припуститися помилки [5].

7. Ресурси (*фр. resources*) – різнобічний термін, який використовується для позначення коштів, запасів та джерел надходження коштів чи прибутків. Сутність терміну поєднується із терміном «потенціал». Але це не рівність, а тотожність змісту, яка передбачає наявність і розходження. Основна різниця змісту цих понять полягає в тому, що потенціал визначає можливі запаси, кошти, які можуть бути залучені в майбутньому. Ресурси, з погляду економічного відтворення, відображають авансований капітал [10]. Оскільки стійка (стабільна) діяльність підприємства залежить від внутрішніх можливостей ефективно використовувати всі наявні в його розпорядженні ресурси, то варто з'ясувати, що ж розуміється під економічними ресурсами. Виробничі (економічні) ресурси (фактори виробництва) - сукупність ресурсів, що використовуються для виробництва товарів і послуг: земля,

праця, капітал, підприємницькі здібності. Фактори виробництва (англ. *factors of production*) - ресурси, необхідні для виробництва товарів або послуг. Класичними факторами виробництва є робоча сила (всі розумові та фізичні здібності людей), земля (природні багатства), капітал (вже існуючі або вироблені засоби виробництва, а також фінансовий капітал). Четвертим фактором вважається підприємливість, яка об'єднує попередні три фактори.

2.5. Фактори ризику при визначенні економічної стійкості

У вченнях класиків по-різному ставилися акценти на окремі фактори виробництва. Наприклад, в працях фізіократів та Франсуа Кене, як засновника цієї школи, земля (природа) була єдиним продуктивним фактором виробництва. Отже, землевласники були єдиним продуктивним класом суспільства. Адам Сміт вважав працю та її поділ основним продуктивним фактором виробництва, оскільки забезпечення товарами та послугами стало з часом краще, проте, якість землі та клімат особливо не змінилися. Такий підхід пояснює також економічний ріст. Теорію щодо оцінки вартості продукту на основі праці розвинули пізніше Давид Рікардо та Карл Маркс. Вони вважали капітал найбільш важливим фактором виробництва.

Підприємницькі здібності - особливий вид людського капіталу, який передбачає використання ініціативи, винахідливості та ризику в організації виробництва та являє собою діяльність по координації та комбінуванні всіх інших факторів виробництва з метою створення благ та послуг. І хоча носієм підприємницьких здібностей також виступає людина, їх не можна прирівняти до праці. Далеко не кожен з нас має дар підприємця. Тому підприємництво вважають особливим людським ресурсом, що об'єднує всі інші ресурси в єдиний процес виробництва товарів або послуг. Виробничі ресурси (чинники виробництва) - це все те, що необхідно для організації виробництва благ. Для

того, щоб отримати певні блага необхідно організувати їх виробництво. У виробництві будуть задіяні виробничі ресурси [9].

Під економічними ресурсами, на нашу думку, слід розуміти всі природні, людські і капітальні ресурси, що використовуються для виробництва продукції (товарів, робіт, послуг)

Таким чином, з урахуванням розглянутих матеріалів, дано авторське визначення категорії «економічної стійкості підприємства». Отже, економічна стійкість підприємства – це системоформуючі відносини, які відображають збалансований стан економічних ресурсів, що забезпечують стабільне функціонування підприємства і нормальні умови для розширеного відтворення в тривалій перспективі з урахуванням факторів ризику.

Оскільки в сучасній науковій літературі не визначені екзогенні та ендогенні фактори ризику, які впливають на економічну стійкість підприємства, то варто їх виявити. За основу візьмемо фактори, що сприяють банкрутству підприємства. Цей вибір мотивується тим, що в основі банкрутства лежать переважно фінансові причини, що порушують рівноважний збалансований стан економічних ресурсів, тим самим підривають економічну стійкість підприємства.

Різні джерела надають різні класифікації факторів як екзогенних, так і ендогенних, що впливають на економічну стійкість підприємства, але окремо вони не дають загальної картини для повного розуміння їх впливу [4, 6, 7, 8].

Фактори, що впливають на економічну стійкість підприємства:

а) не залежні від діяльності підприємства (екзогенні фактори):

- загальноекономічні фактори: спад обсягу національного доходу; ріст інфляції; уповільнення платіжного обороту; нестабільність податкової системи; нестабільність регулюючого законодавства; зниження рівня реальних доходів населення; ріст безробіття;

- ринкові фактори: зниження місткості внутрішнього ринку; посилення монополізму на ринку; істотне зниження попиту; ріст пропозиції товарів-

субститутів; зниження активності фондового ринку; нестабільність валютного ринку;

- інші фактори: політична нестабільність; негативні демографічні тенденції; стихійні лиха; погіршення криміногенної ситуації.

б) залежні від діяльності підприємства (ендогенні фактори):

- операційні фактори: неефективний маркетинг; неефективна структура поточних витрат (висока частка постійних витрат); низький рівень використання основних засобів; високий розмір страхових і сезонних запасів; недостатньо диверсифікований асортимент продукції; неефективний виробничий менеджмент;

- інвестиційні фактори: неефективний фондовий портфель; висока тривалість будівельно-монтажних робіт; істотні перевитрати інвестиційних ресурсів; недосягнення запланованих обсягів прибутку по реалізованим реальним проектам; неефективний інвестиційний менеджмент;

- фінансові фактори: неефективна фінансова стратегія; неефективна структура активів (низька їхня ліквідність); надмірна частка позикового капіталу; висока частка короткострокових джерел залучення позикового капіталу; ріст дебіторської заборгованості; висока вартість капіталу; перевищування припустимих рівнів фінансових ризиків; неефективний фінансовий менеджмент.

Під впливом екзогенних і ендогенних факторів фінансовий стан підприємства постійно змінюється, тому ні саме підприємство, ні учасників ринку не задовольняють дискретні звітні дані про фінансовий стан підприємства. Їм необхідно знати і якісну характеристику фінансового стану, тобто наскільки воно стійке в часі, як довго воно може ефективно функціонувати під впливом екзогенних і ендогенних факторів, і які попереджувальні заходи необхідно почати для збереження цього стабільного стану або для виходу з передкризового або кризового стану.

3. ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ РЕСУРСАМИ АГРОПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

3.1. Удосконалення економічного інструментарію управління капіталом сільськогосподарського підприємства

Проведено рейтингову оцінку показників, які характеризують фінансовий стан підприємств Сумської області за трьома методами (метод сум, метод балів, метод відстаней); спрогнозовано залежність розміру капіталу від зміни пояснюючих факторів; обґрунтовано альтернативні способи оновлення капіталу.

Проведена комплексна рейтингова оцінка підприємств за трьома методами співпала, але слід обов'язково звернути увагу на той факт, що, оскільки відстань між значеннями груп підприємств (окремих підприємств) будуть досить незначними, то можливі відхилення в порядкових значеннях підприємств в результаті комплексної оцінки.

В даному випадку найбільш інформативним є третій метод комплексної оцінки діяльності підприємств – метод відстаней (табл. 3).

Таблиця 3.1.

**Рейтингова оцінка сільськогосподарських підприємств Сумської області
за методом відстаней**

№ з/п	Показники	Перша група	Друга група	Третя група	Четверта група	П'ята група	Шоста група
1.	Рентабельність діяльності підприємств	1,777	0,656	0,184	0	0,057	0,020
2.	Рентабельність всього капіталу	70,846	0,339	0,111	0	0,063	0,111
3.	Коефіцієнт покриття	0,475	0,281	0,063	0	0,052	0,076
4.	Коефіцієнт платоспроможності	1,252	0,352	0,049	0	0,003	0,001
5.	Коефіцієнт фінансової стійкості	0,596	0,164	0,008	0,001	0,006	0
6.	Коефіцієнт маневреності власного капіталу	29,681	0,086	0	0,001	0,043	0,250
7.	Коефіцієнт забезпеченості власними оборотними засобами	1,313	0,776	0,174	0	0,142	0,209
8.	Коефіцієнт фінансового						

	левериджу	1,727	0,464	0,184	0	0	0,080
9.	Коефіцієнт залучення джерел в необоротні активи	0	0,469	0,453	0,236	0,207	0,292
10.	Коефіцієнт фінансової залежності	0,672	0,329	0,039	0	0,004	0,004
	Сума	108,339	3,916	1,265	0,238	0,577	1,043
	Рейтинг	6	5	4	1	2	3

Джерело: розрахунки автора

Метод відстаней передбачає визначення відстаней конкретного значення оцінюваної групи підприємств (підприємства) до еталонної точки. При цьому, визначається підприємство-еталон (всі показники, якого характеризують його діяльність, мають якнайкращі значення в даному переліку підприємств). Враховуючи це, еталонним може виступати умовне підприємство, яке має мінімальне значення комплексної оцінки. Крім того, даний метод дозволяє визначити найближче значення досліджуваних груп підприємств (окремого підприємства) до показників еталонної групи підприємств.

При визначенні рейтингу групи підприємств дисертант дотримувався принципу: менша сума – вищий рейтинг (табл. 3.)

Визначивши комплексну оцінку аграрних підприємств, можна зробити висновок, що найбільш інвестиційно-привабливими є підприємства четвертої групи з розміром власного капіталу 8442,19 тис. грн. (59,77 %) та позикового капіталу 5682,64 тис. грн. (40,23 %). Вони займають у визначеному рейтингу першу позицію, другу позицію займають підприємства п'ятої групи з розміром власного капіталу 12831,92 тис. грн. (55,99 %) та позикового капіталу 10088,46 тис. грн. (44,01 %), третю – підприємства шостої групи з розміром власного капіталу 23847,54 тис. грн. (56,67 %) та позикового капіталу 18233,74 тис. грн. (43,33 %).

Для сільськогосподарських підприємств Сумської області простежується чітка динаміка, що оптимальним виступає співвідношення між власним та позиковим капіталом – 60 % : 40 % відповідно.

На підтвердження даних висновків, автором була побудована багатофакторна лінійно-регресійна модель.

Багатофакторна лінійна модель залежності розміру капіталу 4 групи сільськогосподарських підприємств Сумської області (y) від розміру доходу (виручки) від реалізації продукції (робіт, послуг) (x_1), необоротного капіталу (x_2), фінансових результатів діяльності прибутку (збитку) (x_3) та розміру землекористування (x_4) має наступний вигляд (формула 1):

$$y = 5167,113 + 0,198x_1 + 0,596x_2 + 0,560x_3 + 0,565x_4 \quad (1)$$

Враховуючи раніше проведені дослідження, доречно зазначити, що підприємства даної групи виступають найбільш ліквідними, платоспроможними та інвестиційно-привабливими, порівняно з аналогічними підприємствами інших груп.

Значення коефіцієнту детермінації ($R^2=0,828$) – близьке до одиниці, отже, можна вважати, що модель адекватна. Коефіцієнт детермінації оцінює частку варіації результату за рахунок представлених у рівнянні факторів у загальній варіації результату. Ця частка складає 82,8 % та вказує на досить високу ступінь обумовленості варіації результату варіацією факторів, тобто на досить тісний зв'язок факторів із результатом. Адже чим ближчий коефіцієнт детермінації до одиниці, тим більше варіація результативного показника характеризується впливом відібраних факторів.

Оцінку надійності рівняння регресії було здійснено за допомогою критерію Фішера ($F_{\text{факт}} = 38,54 > F_{\text{табл}} = 2,626$), що підтверджує раніше зроблені висновки.

В сучасних умовах господарювання спостерігається чітка тенденція використання лізингу в переробних, транспортно-збутових підприємствах та агросоюзах, а в сільськогосподарських підприємствах тенденція має зворотній характер, тобто частка лізингу у придбанні сільськогосподарської техніки надто мізерна. Даному факту об'єктивно сприяє низька

платоспроможність сільськогосподарських товаровиробників, тому, дисертант вважає: в кожному регіоні України доцільно виділити групу сільськогосподарських підприємств, які б в найбільшій мірі відповідали критеріям, що враховуються при умові визнання його лізингоодержувачем.

Необхідно, на думку автора, розрізняти безпосередньо сільськогосподарських товаровиробників та інших підприємств (переробних, закупівельно-збутових тощо). Для визнання підприємств сільськогосподарськими товаровиробниками доречно використовувати діючу на сьогодні методику розрахунку фіксованого сільськогосподарського податку.

З метою забезпечення сільськогосподарською технікою підприємств, які не мають можливості її отримати та використовують допомогу підприємств, що надають послуги при виробництві сільськогосподарської продукції, дотримуючись оптимального паритету цін (вартість продукції – вартість наданих послуг), доцільно для даних підприємств оптимізувати розмір ставки комісійної винагороди за допомогою державної компенсації.

І, відповідно, розрахунок комісійної винагороди доречно проводити за наступними формулами 2,3:

$$KB = BV \cdot (P - DK) / 100, \quad (2)$$

або

$$KB = (3B_{\text{п}} + 3B_{\text{к}}) / 2 \cdot (C_{\text{кв}} - DK) / 100, \quad (3)$$

де KB – комісійна винагорода лізингодавцю за надане майно в користування за лізинговим договором, грн.;

P – ставка комісійної винагороди річних від справедливої вартості майна;

BV – балансова вартість лізингового майна, грн.;

3B_п і 3B_к – залишкова вартість майна, відповідно, на початок і кінець року, грн.;

C_{кв} – ставка комісійної винагороди лізингодавцю, яка встановлюється в процентах від середньої залишкової вартості лізингового майна;

ДК – державна компенсація.

Державна компенсація може бути від 100 % ставки комісійної винагороди для сільськогосподарських товаровиробників і менша для сільськогосподарських агросоюзів, транспортно-збутових підприємств.

Використовуючи запропоновану методику розрахунку комісійної винагороди, загальна сума лізингових платежів для сільськогосподарських товаровиробників буде мати наступний вигляд (рис. 3).

Рис. 3.1. Схема розрахунку загальної суми лізингових платежів для сільськогосподарських товаровиробників
Джерело: власна розробка

В умовах обмеженого банківського кредитування лізинг є найбільш ефективним джерелом фінансування оновлення капіталу підприємств аграрного сектора. Тому, реалізація запропонованих заходів сприятиме оновленню виробництва та надасть можливість кошти, що спрямовані на лізинг, акумулювати безпосередньо в сільськогосподарське виробництво, що

в подальшому сприятиме розвитку інших галузей: переробної, закупівельно-збутової тощо.

3.2. Вдосконалення механізму управління фінансовими ресурсами сільськогосподарських підприємств

Вдосконалено орієнтири управління фінансовими ресурсами сільськогосподарських підприємств; запропоновано та конкретизовано процедури з раціоналізації операцій по плануванню і контролю фінансових ресурсів; обґрунтовано методичний підхід до моделювання фінансових коефіцієнтів.

До розгляду взята вибірка сільськогосподарських підприємств Сумської області, але на відміну від попередніх досліджень з неї виключено господарства з від'ємними значеннями коефіцієнта забезпечення власними засобами оборотних активів, оскільки їх фінансовий стан без суттєвої зовнішньої підтримки відновленню не підлягає. Всі інші підприємства поділені на три групи відповідно до значень коефіцієнта забезпечення власними засобами оборотних активів. Перша група підприємств мала нестійкий фінансовий стан, в них коефіцієнт забезпечення власними засобами оборотних активів входить в інтервал $[0;0,4)$; друга група мала нормальну стійкість – цей коефіцієнт входить в інтервал $[0,4;0,8)$; третя група мала абсолютну фінансову стійкість – цей коефіцієнт входить в інтервал $[0,8; +\infty)$. Кожна група господарств в свою чергу поділена на три підгрупи відповідно до виробничого напрямку – рослинницьку, тваринницьку, змішану. Всі розрахунки надалі зроблені, як середні по кожній із дев'яти підгруп, які досліджувались.

Для кожної підгрупи сільськогосподарських підприємств надані рекомендації щодо впровадження прикладних раціоналізаторських процедур з урахуванням особливостей їх фактичного фінансового стану та забезпечення його нормалізації. Зокрема, при оптимізації балансових

залишків запасів до нормативного рівня доцільно використовувати практику АБС – аналізу (класифікація запасів за значимістю: А – найбільш важливі, Б – менш важливі, С – другорядні тощо). Для покриття дефіциту грошової ліквідності слід дотримуватись умови перевищення дебіторської заборгованості над кредиторською, а правильно її спланувати дозволяє розробка бюджету руху грошових коштів. Впровадження в управління витратами CVP – аналізу (Cast, Value, Profit – витрати, виручка, прибуток) дає змогу раціонально розподіляти завжди дефіцитні фінансові ресурси серед вже наявних та запланованих видів сільськогосподарської продукції.

Головними показниками, на які спрямовані раціоналізаторські процедури є коефіцієнт покриття, плече фінансового важеля, коефіцієнт рентабельності оборотних активів. Поясненням останнього вибору є те, що саме цей показник дозволяє прив'язати до рентабельності платоспроможність, оскільки містить ті ж самі елементи в знаменнику, що коефіцієнт покриття містить в чисельнику.

При розробці методичного підходу використано імовірнісно-імітаційний тип моделей. Вони, на відміну від інших, прямо не визначають єдиного оптимального результату, а дають статистичну імовірність настання заданого значення, що з точки зору залежності сільськогосподарського виробництва від природних факторів й наближення отриманих результатів до реальності є набагато більш прийнятним.

Кінцевою метою застосування методичного підходу є визначення статистичної імовірності набуття коефіцієнтом покриття, плечем фінансового важеля та коефіцієнтом рентабельності оборотних активів прийнятних значень із цільового інтервалу після імітації змін певних параметрів та з урахуванням обмежень.

Нижні цільові значення коефіцієнта покриття розраховані виходячи із методики визначення коефіцієнта відновлення платоспроможності; верхні цільові значення коефіцієнта покриття – це або верхня межа нормативного інтервалу – 3, або фактичне значення цього коефіцієнта за базовий рік.

Для плеча фінансового важелю цільовим будемо вважати нормативний інтервал – $(0; 1)$, коефіцієнт рентабельності оборотних активів в нашому підході буде прагнути до максимуму (позитивна динаміка розвитку) без визначених цільових меж. Всі елементи моделі поділяються на:

1. Параметри (змінні) – позначаються літерою «X». Кількість параметрів залежить від підгрупи господарств, але їх загальний склад наступний:

а) для коефіцієнта покриття - дебіторська заборгованість, виробничі запаси, готова продукція, грошові кошти; кредиторська заборгованість;

б) для плеча фінансового важелю – довгострокові кредити, власний оборотний капітал, необоротні активи;

в) для коефіцієнта рентабельності оборотних активів – витрати (виробнича собівартість, адміністративні, збутові та інші операційні витрати) та фінансові витрати;

2. Відносні сталі величини (константи) – позначаються наступним чином:

а) інші оборотні активи – літера «А» (чисельник коефіцієнта покриття та знаменник коефіцієнта рентабельності оборотних активів);

б) інші поточні зобов'язання – літера «Б» (знаменник коефіцієнта покриття);

в) Довго – та короткостроковий кредит (літера «В», якщо сталі величини);

г) Необоротні активи (літера «Г», якщо сталі величини);

д) Фінансові витрати та інші доходи або витрати – (літера «Д», якщо сталі величини)

Будь-яка модель повинна спрощувати реальність, імовірно-імітаційна не є виключенням. В нашому випадку це спрощення формалізується в тому, що:

Поділ є умовним, адже методичний підхід базується на середніх даних та не враховує особливостей управління кожного конкретного

агропідприємства. В його прикладному застосуванні перелік параметрів можна розширювати із врахуванням усталених практик та обставин, як мікро- так і макроекономічного характеру. Формалізація на основі розроблених в попередніх абзацах заходів в розрізі підгруп представлена нижче (табл. 3).

Таблиця 3.2.

Формалізація авторського методичного підходу до імовірнісно-імітаційного моделювання фінансових коефіцієнтів для сільськогосподарських підприємств

Параметри (X) та константи (А, Б, ...)	Підгрупи підприємств								
	Нестійкий фінансовий стан			Нормальна стійкість			Абсолютна стійкість		
	Рослинницька	Тваринницька	Змішана	Рослинницька	Тваринницька	Змішана	Рослинницька	Тваринницька	Змішана
Дебіторська заборгованість	Х	Х	Х	Х	Х	Х	Х	Х	Х
Виробничі запаси	Х	Х	Х	Х	Х	Х	Х	Х	Х
Готова продукція	Х	А	Х	А	А	А	А	А	А
Грошові кошти	Х	Х	Х	Х	Х	Х	Х	Х	Х
Інші оборотні активи	А	А	А	А	А	А	А	А	А
Кредиторська заборгованість	Х	Х	Х	Х	Х	Х	Х	Х	Х
Інші поточні зобов'язання	Б	Б	Б	Б	Б	Б	Б	Б	Б
Довгостроковий кредит	Х	Х	Х	Х	Х	В	Х	Х	В
Короткостроковий кредит	В	В	В	В	В	В	В	В	В
Власний оборотний капітал	Х	Х	Х	Х	Х	Х	Х	Х	Х
Необоротні активи	Г	Г	Г	Г	Г	Х	Г	Г	Х
Витрати	Х	Х	Х	Х	Х	Х	Х	Х	Х
Фінансові витрати	Х	Х	Х	Х	Х	Д	Х	Х	Д
Інші доходи або витрати	Д	Д	Д	Д	Д	Д	Д	Д	Д

Джерело: власна розробка

Методичний підхід до моделювання ґрунтується на припущенні 10 %-ого зростання реалізаційної виручки. В ньому не є важливим, за рахунок якої складової реалізаційна виручка збільшується: або ціна; або кількісно-якісні характеристики продукції; або поєднання двох попередніх факторів. Однак, залежну від цього собівартість буде укладено у визначені рамки із врахуванням особливостей витратного управління для кожної підгрупи. Мінімальний приріст реалізаційної виручки із усіх розглянутих в ході

попереднього аналізу взято до уваги, оскільки автор виходить із песимістичних прогнозів на ринку сільськогосподарської продукції. Планка прогнозованого приросту чистого доходу може бути піднята значно вище.

В методичному підході застосовуються декілька типів обмежень. Вони є наслідками: 1) загальних правил фінансового менеджменту, які пристосовані до кожної підгрупи господарств, 2) раціоналізаторських процедур, запропонованих автором на основі вивчення позитивних результатів із вітчизняного та закордонного досвіду.

До обмежень першого типу нами віднесено наступні: а) підтримка (підвищення) оборотності; б) підтримка (досягнення) мінімальної ліквідності.

До обмежень другого типу нами віднесено наступні: а) збільшення окупності витрат до визначених мінімальних меж; б) зменшення витрат на максимальний заданий відсоток.

Об'єднання останніх двох обмежень дає нам інтервал зміни витрат при моделюванні коефіцієнта рентабельності оборотних активів. Кількість обмежень в прикладному використанні повинна бути збільшена для досягнення максимальної точності імовірісно-імітаційної моделі. На всі параметри накладається умова невід'ємності.

Імітація здійснюється в середовищі MS Excel наступними засобами: а) «пошук рішення»; б) «аналіз чутливості», в) «таблиця підстановки».

На основі надбудови «Аналіз даних: описова статистика» проведено статистичну обробку отриманих з попереднього етапу результатів задля визначення імовірності набуття даними коефіцієнтами значень, які задовольняють обмеженням.

Отримані статистичні показники показують мінімуми, максимуми, середні значення цільових функцій та діапазони варіації даних. Якщо асиметричність є більшою за 0,2, то розподілення випадкових величин відхиляється від нормального, що означає яскраво виражене зменшення імовірності настання певного значення цільової функції по мірі її зростання.

Науково-практична доцільність застосування обґрунтованого методичного підходу перевірена за допомогою експерименту – створення імовірісно-імітаційної моделі в умовах конкретного підприємства. Для цього взяте одне з господарств обраної вибірки – ТОВ «Агрофірма ЛАН» Сумського району Сумської області. Прогнозована модель коефіцієнтів 2008 року проведена на основі фактичних даних 2007 року, а показники 2009 року змодельовані по фактичних даних 2008 року.

ТОВ «Агрофірма ЛАН» відноситься до суб'єктів зі змішаним сільським господарством, але на відміну від середніх даних по даній групі основні показники його платоспроможності, фінансової стійкості та рентабельності за всі роки дослідження одночасно знаходяться на високому рівні.

Кількість параметрів та обмежень до них в моделі суттєво збільшено, як це і передбачається обґрунтованим методичним підходом до моделювання. Додаткові параметри та обмеження взято з даних аналітичного обліку, з укладених господарством контрактів та від експертів. Таким чином:

а) при моделюванні коефіцієнта покриття до параметрів додано поточні біологічні активи та незавершене виробництво, накладено додаткові обмеження на поточні біологічні активи, незавершене виробництво, виробничі запаси, готову продукцію відповідно до наявних в господарства потужностей по зберіганню таких оборотних активів, а також біологічних властивостей рослин і тварин. На дебіторську та кредиторську заборгованість накладені обмеження відповідно до строків інкасації виручки від покупців та термінів виплат постачальникам. Прогноз зростання реалізаційної виручки: 2008 рік – 50 %, 2009 рік – 30 %;

б) при моделюванні плеча фінансового важеля до параметрів додано короткостроковий кредит через об'єктивні причини, пов'язані з неможливістю керівництва віднайти більш привабливі джерела фінансування. На параметр «Короткостроковий кредит» накладено обмеження, виходячи з максимально допустимого рівня фінансових витрат по сплаті відсотків, визначених групою експертів. В моделі ставиться умова

збереження абсолютної фінансової стійкості (власний оборотний капітал не менший за виробничі запаси), що пов'язує коефіцієнт покриття з плечем фінансового важелю;

в) при моделюванні коефіцієнта рентабельності оборотних активів експертами встановлено планову окупність витрат на рівні 110 %, зростання витрат на 50 % та на 25 % за 2008 та 2009 роки відповідно. Запланувати зменшення витрат не розглядалося можливим через обставини зовнішнього середовища щодо цін на виробничі запаси, які в неврегульованому ринку складаються не на користь аграріїв.

Порівняльна оцінка результатів імовірісно-імітаційної моделі з фактичними значеннями коефіцієнтів наведена нижче (табл. 3.3.).

Таблиця 3.3.

Порівняльна оцінка результатів моделі та фактичних значень фінансових коефіцієнтів для ТОВ «Агрофірма ЛАН» за 2008-2009 рр.

Фінансові коефіцієнти	2008 рік				2009 рік			
	Результат моделі (середній)	Фактичне значення	Відхилення, +/- %	Довірчий інтервал	Результат моделі (середній)	Фактичне значення	Відхилення, +/- %	Довірчий інтервал
Коефіцієнт покриття	5,36	4,96	7,5	(5,28;5,43]	5,81	5,51	5,2	(5,73;5,89)
Плече фінансового важелю	0,31	0,28	9,7	(0,29;0,33)	0,18	0,16	11,1	[0,17;0,19]
Коефіцієнт рентабельності оборотних активів	1,31	1,20	8,4	(1,28;1,34)	0,89	0,83	6,7	(0,88;0,90)

Джерело: власна розробка та річна фінансова звітність ТОВ «Агрофірма ЛАН»

Проведений експеримент дає підстави стверджувати, що розроблений методичний підхід до моделювання фінансових коефіцієнтів має практичну цінність, оскільки відхилення результатів імовірісно-імітаційної моделі від фактичних значень певних показників не перевищує 11,1 %, а для граничних значень довірчого інтервалу є навіть меншим.

Таким чином, застосування методичного підходу до імовірісно-імітаційного моделювання дозволяє з великою вірогідністю прогнозувати

стан фінансових ресурсів господарства на перспективу. Дана обставина є ключовою в удосконаленні механізму управління фінансовими ресурсами сільськогосподарських підприємств.

3.3. Шляхи вдосконалення організаційно-економічних основ підвищення ефективності функціонування сільськогосподарських підприємств

Обґрунтовано організаційно-економічні засади подальшого розвитку і підвищення ефективності виробництва в сільськогосподарських підприємствах, основними з яких є: управління витратами, удосконалення орендних відносин та системи мотивації і матеріального стимулювання праці.

Оскільки рентабельність є узагальнюючим показником результативності господарювання, який акумулює в собі також і вплив зовнішніх чинників, то для повноти аналізу прояву стимулюючої функції ринку варто розглядати і ті показники, які формуються переважно під дією внутрігосподарських факторів. Поза всяким сумнівом одним із основних показників в такому аналізі буде собівартість одиниці продукції. Опосередковано собівартість залежатиме і від зовнішніх факторів, проте, визначальну роль при формуванні її розміру матиме все ж внутрішня політика підприємства. Дані, які отримані в результаті дисертаційного дослідження, свідчать про стійку тенденцію підвищення собівартості всіх видів сільськогосподарської продукції. При цьому по деяких видах продукції підвищення становить три-чотири рази. На сьогоднішній день, за результатами аналізу внутрішньогосподарських відносин в сільськогосподарських підприємствах Сумської області можна констатувати їх незадовільний стан, що закономірно знаходить відображення на рівні дохідності таких підприємств. Там, де ця проблема успішно вирішується підприємства мають високий рівень рентабельності і прибутковості. Ця теза

підтверджується досвідом роботи передових господарств. Суттєвих відмінностей в рівнях собівартості продукції за основними організаційно-правовими формами не виявлено. Результати дослідження, що отримані при здійсненні групування сільськогосподарських підприємств Сумської області за організаційно-правовими формами господарювання підтверджують тезу про те, що вирішальним в відтворювальному процесі є не форма власності і організаційно-правова форма підприємства, а система менеджменту. В своєму дослідженні автор виходить з того, що кожне сільськогосподарське підприємство для того, щоб утриматися на ринку, змушене постійно контролювати свою господарську діяльність, весь час намагаючись займатися пошуком додаткових резервів зниження собівартості продукції.

Сталість і ефективність функціонування сільськогосподарських підприємств в значній мірі визначається станом орендних відносин. Розвиток орендних відносин в Україні пов'язаний з цілим рядом невирішених проблем. Це стосується, перш за все, термінів оренди землі, розміру орендної плати, цін на продукцію і послуги, які використовуються при оцінці натуральної частини орендної плати тощо. Побудова оптимальної моделі орендних відносин можлива лише при повній гармонізації економічних інтересів суб'єктів цих відносин, тобто, орендодавця і орендаря. А це можливо лише за умов довгострокової оренди. В 2008 р. в сільськогосподарських підприємствах області орендна плата складала 128 грн. (1,2% від грошової оцінки землі) і коливалася в широкому діапазоні – від 29 до 661 грн. зазначимо, що і в 2009р. її розмір та співвідношення не зазнало значних змін. Величина орендної плати зазнає впливу цілого ряду умов і факторів. Перш за все це стосується природних умов. Сумська область в цьому відношенні має суттєві відмінності по окремим зонам. Виявлена значна диференціація розміру орендної плати в розрізі окремих підприємств: співвідношення показників мінімальної і максимальної орендної плати в Лісостеповій зони складає 1 : 12,7, а в зоні Полісся – 1 : 22,8. Значна амплітуда коливань орендної плати спостерігається по окремих

адміністративних районах. Дослідженнями було встановлено, що суттєвих відмінностей в розмірах орендної плати за організаційно-правовими формами не спостерігається.

В якості важливого чинника формування належного рівня орендної плати виступає концентрація виробництва. З метою виявлення впливу концентрації сільськогосподарського виробництва на розмір орендної плати було здійснено групування сільськогосподарських підприємств Сумської області за розмірами ріллі у розрахунках на одне господарство (рис. 2).

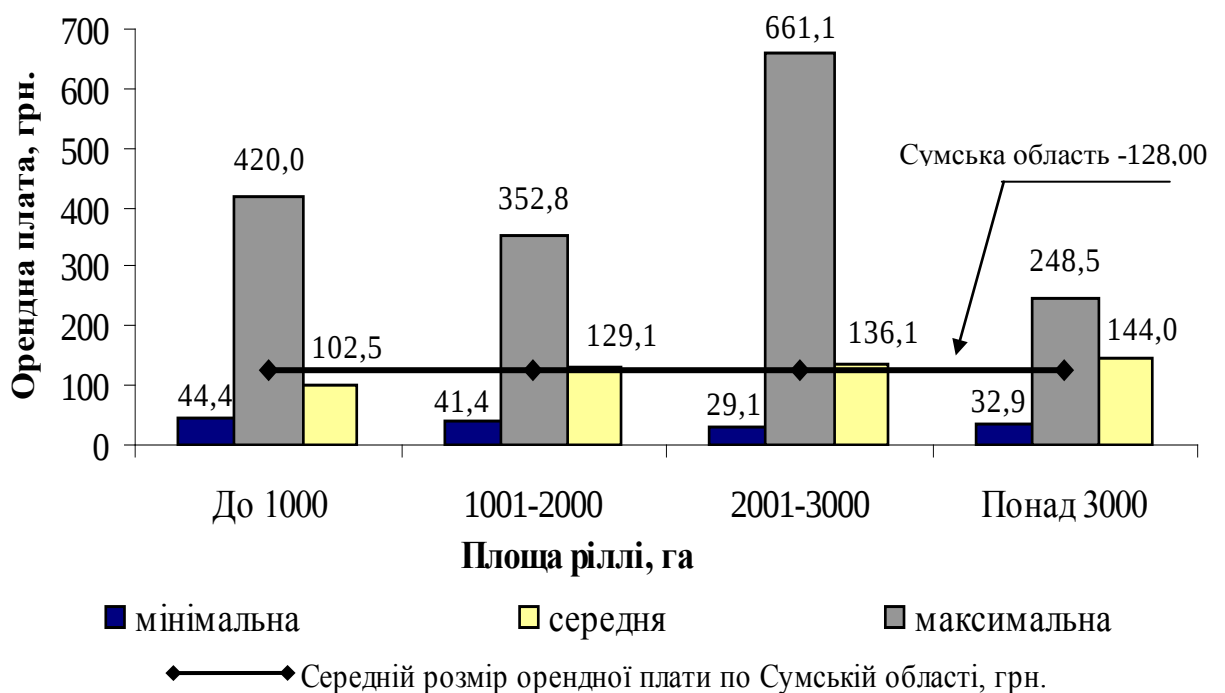

Рис. 3.2. Амплітуда коливань розміру орендної плати в сільськогосподарських підприємствах Сумської області з різною площею орендованих земель, 2008 р.

Дослідження показали, що найменшою за кількістю підприємств є четверта група, що охоплює лише 50 сільськогосподарських підприємств (14,5% загальної кількості), які водночас є найбільш крупними. В середньому на таке підприємство припадає 5720 га ріллі. Характерною рисою їх господарської діяльності є інтенсивний тип розширеного відтворення. Величина орендної плати на 1 га ріллі складає 144 грн., що більше середньообластного показника на 12,5%. В сільськогосподарських підприємствах цієї групи найбільш високе співвідношення орендної плати до

грошової оцінки землі – 1,4%, однак воно є нижчим від законодавчо встановленого.

На підставі проведених досліджень дійшли висновку про те, що при діючих цінах на зерно та ведення відтворювального процесу орендна плата повинна бути не менш як 10 % від грошової оцінки землі. В роботі наголошується, що такий розмір орендної плати слід розглядати як середньострокову перспективу, що сформує підґрунтя для розв’язання питання про довгострокову оренду.

Проведені дослідження свідчать, що в умовах ринкової трансформації аграрної економіки України рівень і структуру доходів сільського населення значною мірою визначають їх грошові надходження від реалізації товарної продукції, виробленої в особистих селянських господарствах і доходи від власності на землю та майно колишніх КСП. Тому здійснення державою заходів щодо підтримки само зайнятості селян і сприяння збільшенню їх доходів за землю й майнові паї відображають специфіку національної моделі регулювання доходів сільського населення. Вивчення досвіду розвинутих країн, дає підстави для ствердження, що вирішальне значення належить саме якості робочої сили і мотивації ефективної праці. Такий підхід замінив старі пріоритети, засновані лише на накопиченні матеріального багатства.

Дослідження показали, що величина заробітної плати, з одного боку, є похідною від рівня продуктивності праці і рівня розвитку економіки підприємства в цілому, а, з іншого боку, вона є важливим чинником впливу на результативні показники діяльності сільськогосподарських підприємств. Цей висновок підтверджується групуванням сільськогосподарських підприємств Сумської області (табл. 3.4.).

Таблиця 3.4.

Вплив рівня середньомісячної заробітної плати на ефективність виробництва в сільськогосподарських підприємствах Сумської області, 2008 р.

Групи підприємств за середньомісячною	підприємств в серед	Припадає на одне господарство	на одного	Грошова виручка, тис. грн	ти на 100 га	тваринництва в	рентабельн
---------------------------------------	---------------------	-------------------------------	-----------	---------------------------	--------------	----------------	------------

заробітної платою, грн.			ріллі, га	грошової виручки, тис. грн.		на 100 га с.-г. угідь	на одного працівника			
До 500,0	101	389	1252	1619	24,8	118,9	47,2	106,1	22,3	1,4
500,1–700,0	75	608	1349	2415	26,14	161,6	50,4	150,5	27,9	1,0
700,1–900,0	80	802	2058	4530	25,8	191,6	52,9	181,5	39,4	0,7
Понад 900,0	88	1152	2768	6076	38,9	207,0	78,5	185,6	29,8	1,4
В середньому по області	344	940	1858	3610	30,9	178,7	60,2	162,7	31,3	1,3

Самою багаточисельною є перша група, яка охоплює переважно сільськогосподарські підприємства Поліської зони та включає 101 підприємство (29,4 %), в яких середньомісячна зарплата (389 грн.) не досягала рівня мінімальної (співвідношення 1:0,73). В другій групі середньомісячна заробітна плата перевищувала мінімальну на 14,2 %, а в третій і четвертій – відповідно в 1,5 і 2,2 рази. Простежується залежність середньомісячної заробітної плати від рівня концентрації виробництва як за площею ріллі на одне господарство, так і за розміром грошової виручки. В підприємствах четвертої групи в порівнянні з першою групою показники рівня концентрації є вищими відповідно в 2,2 і 3,8 рази, а середньомісячна заробітна плата – в три рази. Також встановлено вплив на середньомісячну заробітну плату рівнів інтенсивності виробництва і продуктивності праці.

З урахуванням світового і вітчизняного досвіду на прикладі СЗАТ «Маяк» Тростянецького району розроблено та впроваджено проект колективно-договірної організації оплати праці з урахуванням кінцевих результатів роботи. Організація будь-якої конкретної праці здійснюється завжди в певній суспільній формі, під якою розуміють систему відносин з приводу використання живої праці. Як система в цілому, вона повинна не тільки сприяти ефективному використанню ресурсів і робочого часу, але і створювати сприятливі умови для функціонування робочої сили, розвитку колективізму в праці, підвищення трудової та технологічної дисципліни.

Організаційна складова запропонованого проекту передбачає формування постійного трудового колективу, обґрунтування виробничої програми, розрахунок річного тарифного фонду оплати праці, побудову шкали доплати за продукцію з урахуванням планованих рівнів молочної продуктивності, розрахунок первісних акордних розцінок і побудову шкали прогресивно зростаючих акордних розцінок, що детально викладено в дисертаційній роботі. Результати від впровадження даного проекту представлено в (табл. 4).

3.4. Організація системи внутрішнього контролю підприємства в умовах сільськогосподарського виробництва

Наповнення функцій внутрішнього контролю конкретним змістом залежить від особливостей діяльності підприємства. Завдання конкретної служби можуть бути різними залежно від специфіки роботи підприємства, особливостей його організаційної структури та завдань, які ставить перед собою адміністрація в даний момент.

На рис. 1 наведено підходи різних авторів щодо визначення поняття внутрішнього контролю.

Згідно Міжнародного стандарту аудиту (МСА) 315 “Розуміння суб’єкта господарювання і його середовища та оцінка ризиків суттєвих викривлень” внутрішній контроль є процесом, який формує і залучає осіб, наділених керуючими повноваженнями, керівництво і інший персонал, щоб забезпечити обґрунтовану упевненість з точки зору забезпечення надійності бухгалтерської (фінансової) звітності і результативності операцій і відповідності їх вживаням законам і нормам. Іншими словами, це означає, що внутрішній контроль визначається і реалізується для усунення визначених ризиків бізнесу, які погрожують досягненню поставлених цілей.

Рисунок 3.3. Визначення поняття внутрішнього контролю

Таким чином, формування внутрішнього контролю спрямоване на створення можливості для керівників економічного суб'єкта знижувати з його допомогою бізнес-ризиків і готувати надійну бухгалтерську (фінансову) звітність, що відповідає діючим законам і іншим нормативним актам.

З введенням МСА 315 зазнала зміни і класифікація складових частин системи внутрішнього контролю. Відтепер вона містить наступні елементи:

- середовище контролю;
- процес оцінки ризиків суб'єкта господарювання;
- інформаційні системи, в тому числі пов'язані з ними відповідні бізнес-процеси, що стосуються фінансової звітності, та обмін інформацією;
- процедури контролю;

➤ моніторинг заходів контролю [3].

Згідно МСА 315 аналіз внутрішнього контролю необхідно здійснювати в розрізі п'яти вказаних компонент. В той же час оцінка системи внутрішнього контролю повинна поєднувати оцінку якості процедур контролю і ефективності їх застосування. При цьому користувач даних, отриманих в процесі здійснення внутрішнього контролю, повинен оцінювати систему внутрішнього контролю на основі свого професійного судження з точки зору ризику суттєвого викривлення бухгалтерської (фінансовою) звітності. Користувач (замовник) повинен зважати на усю специфіку внутрішнього контролю, здійснюваного за допомогою систем, заснованих на застосуванні обчислювальної техніки і відповідних технологій.

Узагальнивши і систематизувавши підходи вітчизняних та зарубіжних учених-економістів, щодо трактування сутності внутрішнього контролю через суб'єктивний підхід, ми дійшли висновку, що внутрішній контроль являє собою сукупність методів, способів та прийомів, які використовують суб'єкти контролю для забезпечення відповідності фінансово-господарської діяльності підприємства діючій нормативній базі, збереженню майна та інформації, попередженню зловживань та помилок, належній організації обліку та звітності. Його необхідно розглядати як складову всіх функцій у загальній системі управління.

Контроль, як функція управління, підпорядкований вирішенню завдань системи управління. При цьому контроль є причиною, а облік – наслідком. Управління без зворотного зв'язку (без обліку), втрачає ефективність, перетворюється у фікцію [4].

Елементами системи внутрішнього контролю сільськогосподарського підприємства визначено: об'єкти, суб'єкти, середовище, процедури та моніторинг проведених заходів.

Об'єктом внутрішнього контролю виступає фінансово-господарська діяльність, включаючи діяльність облікових, економічних, управлінських, інженерно-технологічних служб; статистична, фінансова, податкова та інша

звітність підприємства.

Суб'єкти внутрішнього контролю аграрного підприємства представлено на рис. 2.

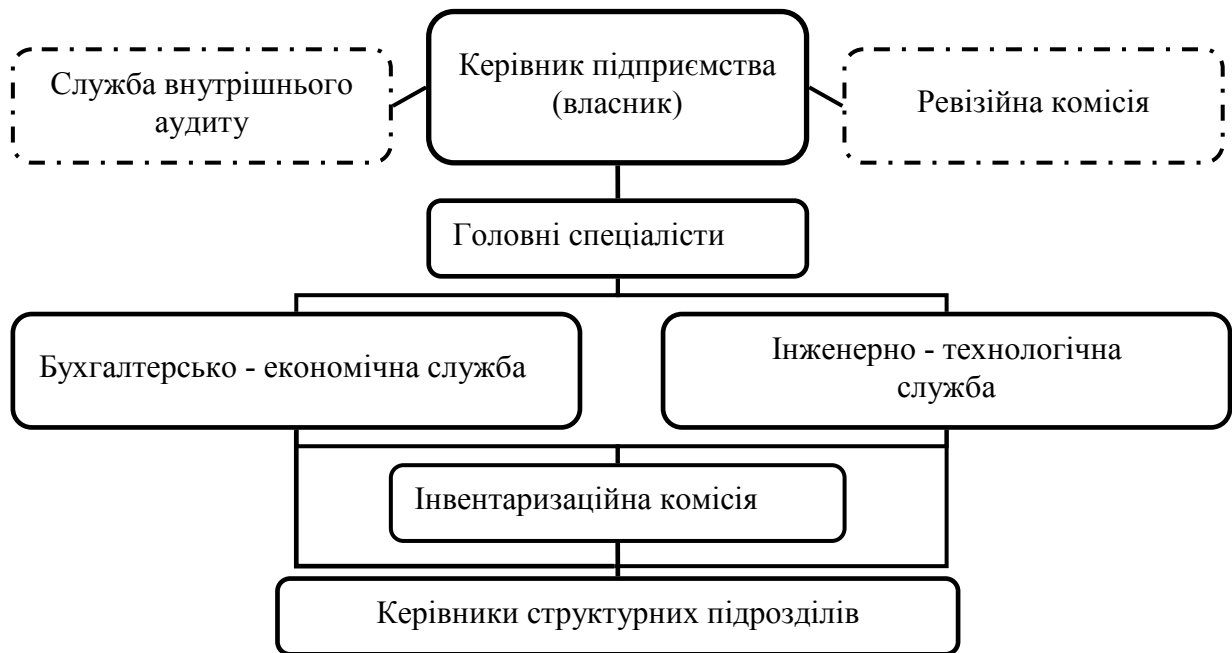

Рисунок 3.3 Суб'єкти внутрішнього контролю аграрного підприємства

Середовище внутрішнього контролю (контрольне середовище) включає в себе:

- організаційну систему (розподіл функціональних обов'язків, повноваження та відповідальність, організаційна структура та взаємозв'язок підрозділів);
- систему документації та інформації (контроль документального оформлення документів, складання графіків руху документів, контроль відображення операцій в облікових регістрах, засоби комунікації та шляхи передачі і накопичення інформації, аналіз отриманих даних для прийняття управлінських рішень);
- кадрову політику (формування штату, підвищення кваліфікації, оплата праці, контроль виконання професійних обов'язків);
- матеріальні засоби захисту (наявність спеціально обладнаних приміщень, сигналізації, сейфів, охорони, застосування систем кодів, паролів

та інших засобів проти несанкціонованого доступу до інформації;

- зовнішні перевірки контролюючими органами [3].

Процедури внутрішнього контролю являють собою сукупність прийомів документального (зустрічні, формальні, логічні, нормативно-правові, експертні, аналітичні перевірки, тощо) та фактичного контролю (інвентаризації, спостереження, лабораторний аналіз, тощо). У системі контролю сільськогосподарських підприємств поряд із загальними методичними прийомами досліджень, що мають універсальне значення, застосовують також спеціальні, властиві лише господарським процесам і операціям у цій галузі економіки. Так, при проведенні контрольних перевірок, які здійснюються в ході технологічного процесу в сільськогосподарському виробництві, виділяють контрольне збирання врожаю, контрольний удій молока та ін.

Моніторинг заходів контролю є процесом оцінки якості процедур контролю за результатами їх реалізації. Він передбачає оцінку структури та функціонування процедур контролю на своєчасній основі і вживання необхідних виправних заходів. Моніторинг здійснюється з метою забезпечення подальшої ефективності в реалізації заходів контролю.

Функції внутрішнього контролю визначаються керівництвом або власником підприємства залежно від змісту і специфіки його діяльності, обсягів, показників, системи управління. Однак можна виділити ряд типових функцій, притаманних внутрішньому контролю і відмінних від зовнішнього, незалежно від особливостей діяльності підприємства, на якому він проводиться, зокрема:

- зменшення ризиків у проведенні операцій, пов'язаних з ефективним використанням ресурсів;
- вивчення стану бухгалтерського обліку, його моніторинг та розробка рекомендацій щодо удосконалення даної системи;
- дослідження бухгалтерської й оперативної інформації, включаючи експертизу засобів і способів, що використовуються для визначення, оцінки,

класифікації такої інформації, і складання на її основі звітності, а також спеціальне вивчення окремих статей звітності;

- перевірку виконання законів та інших нормативних актів, а також вимог облікової політики, інструкцій, рішень і вказівок керівництва або власників;

- вивчення й оцінку контрольних процедур у структурних підрозділах підприємства;

- перевірку наявності, стану і забезпечення збереження майна;

- роботу над спеціальними проектами і контроль за окремими елементами структури внутрішнього контролю;

- оцінку використовуваного підприємством програмного забезпечення;

- спеціальні службові розслідування окремих випадків, за завданням керівника;

- розробка і подання пропозиції щодо усунення виявлених недоліків і пропозицій з підвищення ефективності управління.

Перебудова господарського механізму в країні потребує вдосконалення всієї системи контролю (в тому числі внутрішнього), яка має відповідати сучасним умовам господарювання. Насамперед це стосується нормативно-правового забезпечення внутрішнього контролю сільгосппідприємств.

4. ВДОСКОНАЛЕННЯ НАУКОВО-ПРАКТИЧНИХ ЗАСАД УПРАВЛІННЯ ЗЕМЕЛЬНИМИ РЕСУРСАМИ АГРОПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

4.1. Актуальні питання становлення повноцінного ринку земель в Україні

Протягом 2010-2011 років в Україні вже пройшли «бюджетна», «податкова», «пенсійна» реформи. На черзі завершення «земельної» реформи, а з січня 2013 року урядом планується запровадження ринку земель сільськогосподарського призначення. Вже почалось проведення агітації, яка орієнтована на продаж земель, що дуже нагадує агітацію за приватизацію державного майна, яка закінчилась переходом державної власності в руки невеликої кількості людей, які стали українськими олігархами.

Нині є очевидним, що проблема запровадження сталого та повноцінного землекористування в Україні потребує уваги та відповідних дій з боку держави.

Важливим завданням щодо активізації економічної активності та розвитку бізнесу в країні є створення умов для якомога повнішого і безперешкодного забезпечення господарюючих суб'єктів земельними ділянками відповідного цільового призначення з метою реалізації інвестиційних проектів, збільшення виробничих потужностей, розвитку транспортної інфраструктури тощо. Крім того земля є основним ресурсом людського розвитку в сільській місцевості, але цю функцію вона виконуватиме лише за умови консолідації сільськогосподарського землекористування та формування ефективних агроформувань ринкового типу [9].

Сьогодні питання торгівлі сільськогосподарською землею – одне з найбільш обговорюваних в Україні. Заборона вільного обігу землі перешкоджає встановленню реальної ціни на землі сільськогосподарського

призначення, не дає змоги реально визначити землю як базову складову аграрного виробництва.

Продовження мораторію стримує створення цивілізованого земельного ринку та замість вирішення наявних проблем призводить до нагромадження нових. Крім того, упродовж дії мораторію сформовано тіньовий ринок землі, який, за підрахунками експертів, становить близько 10% всіх земель (приблизно три мільйони гектарів). Держава при цьому не отримує податки від транзакцій, а продавці земельних ділянок отримують набагато менші кошти, аніж це було б за умов цивілізованого ринку [19].

Питання пов'язане з дією мораторію не просте і занадто заполітизоване. Не секрет, що думки різних політичних сил щодо нього розходяться – від неприйняття самої ідеї купівлі-продажу земель сільськогосподарського призначення, до кардинально протилежної – негайної його відміни [13]. На додачу реформування землевідносин в Україні не доведено до логічного кінця, тому що на практиці права власників обмежені, а приватизація фактично має формальний характер. Подальший розвиток ринку земель в Україні стає неможливим без внесення кардинальних змін у земельні відносини.

Для початку, звернемося до трактовки поняття «ринок землі», що дається в працях численних науковців та в законодавчій базі (Таблиця 4.1.).

Таблиця 4.1.

Визначення поняття «ринок землі»

Джерело	Визначення поняття
Козлова Т.В., Митюк А.М. [6]	ринок землі – це специфічне явище, виникнення якого пов'язане з реалізацією земельної реформи.
Проект закону «Про ринок земель» [11]	ринок землі – це система земельних відносин, що виникають між суб'єктами ринку в результаті застосування економічного та правового механізму взаємодії суб'єктів ринку у процесі обігу земельних ділянок (прав на них) та надання послуг.
А. Корнацький Проект закону «Про земельний ринок» [7]	ринок землі – це сукупність земельно-ринкових відносин. При цьому земельно-ринкові відносини – це суспільно-правові відносини суб'єктів земельного ринку щодо розпорядження об'єктами земельного ринку.
Шарафутдінова Н.В. [18]	ринок землі являє собою сукупність суспільних відносин, що регулюються нормами чинного законодавства під час здійснення органами державної влади й місцевого

	самоврядування перерозподілу земель між їхніми власниками економічними методами.
Трегобчук В.М. [15]	ринок землі є складним механізмом регулювання земельних відносин, пов'язаних із суспільними, правовими, соціально-економічними, екологічними аспектами привласнення, використання та відтворення земельних ресурсів, розвитком аграрного виробництва та підвищенням добробуту селян.
Михайлов А.П., Шило Д.Д. [10]	ринок землі – це сукупність юридично-правових і економічних відносин, що виникають між суб'єктами такого ринку в процесі обігу земельних ділянок: їх оренди, обміну, купівлі-продажу, застави, дарування і спадкування.
Янушевич Є. [20]	ринок землі – це обмін землі, при якому виникають і реалізуються відносини, пов'язані з купівлею-продажем, заставою, формуванням попиту та пропозиції, ціни, здійсненням ефективної господарської діяльності.
Даниленко А.С. [5]	ринок землі – це система юридичних та економічних відносин, де права володіння, користування і розпорядження земельними ділянками визначаються цивільним та земельним законодавством і можуть передаватися між суб'єктами цих відносин без зайвих обмежень їхніх дій.
Сохнич А. Я. [14]	ринок землі – це передовсім торговельно-господарські відносини, предметом яких є обіг земельних ділянок, тобто перехід права власності від одного власника до іншого на підставі цивільно-правових угод, рішення суду тощо. Але ринок землі це також діяльність і продавців, і покупців, що впливає на формування попиту і пропозиції, в результаті чого встановлюється відповідність ціни на землю її дійсній вартості.
Мартин А. Г., Манько І. П. [8]	ринок землі у широкому розумінні є складовим механізмом регулювання земельних відносин, пов'язаних із суспільними, правовими, соціально-економічними, екологічними аспектами привласнення, використання та відтворення земельних ресурсів, розвитком аграрного виробництва.
Федоров М. М. [16]	ринок земель – це створення організаційно-економічного і правового середовища, яке має забезпечувати громадянам, юридичним особам та державі здійснення цивільно-правових угод з приводу переходу права власності на земельну ділянку або користування нею в установленому порядку з урахуванням попиту і пропозиції.
Саблук П. Т. [12]	ринок землі – це набагато ширше поняття ніж обіг землі, і включає поряд із системою угод із землею також механізми та інфраструктуру, що забезпечують їх.
Бабміндра Д.І. [3]	ринок землі – це, насамперед, перерозподіл (з обов'язковим врахуванням потреб суспільства) трьох ресурсних потенціалів: фінансових, земельних та трудових.
Андрійчук В. Г. [1]	ринок землі – це набагато ширше поняття, в основу якого покладено юридичне визнання землі капіталом і можливість здійснення фізичними та юридичними особами загальновизнаних у світі земельних операцій. Відповідно до сказаного ринок землі можна визначити як сукупність юридично-правових і економічних відносин, що виникають

	між суб'єктами такого ринку в процесі обігу земельних ділянок: їх оренди, обміну, купівлі-продажу, застави, дарування і спадкування
Галушко В.П., Білик Ю.Д., Даниленко А.С. [4]	ринок землі – це сфера дій економічних відносин, які виникають в процесі її обігу.

Проаналізувавши вищенаведену в таблиці трактовку поняття ринок землі різними науковцями ми сформуваємо своє визначення цієї категорії. На нашу думку, ринок землі – це ринкова система сукупності суспільно-правових та економічних відносин, що виникають між суб'єктами ринку земель (в процесі обігу земельних ділянок та надання послуг) внаслідок володіння, користування і розпорядження об'єктами земельного ринку.

Також вважаємо, що ринок землі – це не ринок, де землі купуються і продаються будь-ким, в тому числі й нерезидентами, але це насамперед ринок, який суворо регулюється та має відповідні обмеження щодо продажу земель. Саме тому ринок потребує регулювання і без нього втрачає свою ефективність. При цьому метою згаданого регулювання повинна бути підтримка свободи, рівності сторін і забезпечення суспільних інтересів. Наголошуємо на тому, що при організації повноцінного ринку землі в Україні необхідно дотримуватися підходу, який забезпечить поетапний та поступовий шлях до становлення ефективно-регульованого ринку землі.

Говорячи про реалії ринку земель в Україні, думки вчених та науковців розходяться. Відсутність єдиного підходу спостерігається насамперед у питанні: чи існує все ж таки в Україні ринок землі? З одного боку мораторій на відчуження земель сільськогосподарського призначення не безмежний, а тому категорії земель, що не підпадають під дію ст. 15 Перехідних положень Земельного Кодексу України, можна вважати повноцінним об'єктом ринку. Але з другого боку згідно з даними Державного земельного кадастру близько 70% земель в Україні де-юре лишаються поза ринком. І звідси логічно випливає резонне питання: чи можна вважати такий ринок повноцінним? Вважаємо, що на даний час повноцінний та цивілізований ринок земель в Україні, в тому числі і ринок земель сільськогосподарського

призначення, відсутній, що є наслідком незавершеності земельної реформи в цілому, так і його формування зокрема.

Через відсутність досвіду, повноцінної законодавчої бази, моральної підготовки на селі та через низьку інвестиційну привабливість України вважаємо, що сьогодні не час відкривати ринок земель. Крім того, Україні заважає не відсутність ринку земель, а відсутність ринку сільськогосподарської продукції, при рішенні цієї проблеми було б розв'язано до 90% поточних проблем. На нашу думку Україні потрібно ще кілька років для підготовки.

Вважаємо, що Україні не потрібен мораторій та «вільний» ринок землі («вільний» в тому розумінні, що земля буде вільно купуватися та продаватися будь-ким без відповідних обмежень). Україні необхідний ринок, який буде ефективно врегульований державою на всіх рівнях: від економічного до нормативно-правового. Саме тому, в першу чергу, Україні потрібна національна стратегія на шляху до ринку земель, необхідна ефективна, ергономічна та ригористична законодавча база, яка буде регулювати ринкові землевідносини, яка буде включати обмеження на продаж землі деяким категоріям нерезидентів і соціальну політику з підтримки сільського населення, за тими підходами, які діють у розвинутих країнах світу. При цьому треба враховувати той факт, що деякі практичні підходи високорозвинутих країн не можливо пристосувати до українських реалій в силу цілої низки об'єктивних причин. На додачу до пропозицій наданих вище додамо те, що необхідно скасувати квоти на експорт та розвинути оптовий ринок сільськогосподарської продукції – що також є однією з передумов на шляху до формування повноцінного ринку земель в Україні.

Урядовим законопроектом «Про ринок земель» [11] передбачається, що набувачами земель сільськогосподарського призначення зможуть бути лише громадяни України та фермерські господарства, а також держава та органи місцевого самоврядування. При цьому потрібно нагадати, що засновниками

фермерських господарств в Україні – можуть бути лише фізичні особи, громадяни України. Таким чином в законопроекті «Про ринок земель» закритий доступ іноземцям та прямо вказано на те, що нерезиденти не можуть брати участь в купівлі-продажу української землі. На нашу думку такий підхід є не досить розумним і тому вважаємо нераціональним продавати землю тільки резидентам України – це прямий шлях до скорочення інвестицій в економіку.

Виступаючи за те щоб іноземці (нерезиденти) не мали можливості скупляти українські землі ми забуваємо про те, що українці скуповуючи ці ж самі землі поводять себе на цій вже приватизованій землі набагато гірше всякого варвара, вижимаючи з неї всякі соки та зовсім не думаючи про якісні характеристики ґрунту (про підвищення родючості ґрунтів, про уникнення чи попередження негативних чинників тощо). Тому потрібно припинити довіряти свої землі українським орендарям, які через брак коштів приводять землі в занепад. Зняття мораторію дозволить запросити кращих інвесторів з усього світу, щоб урожайність сільськогосподарських культур досягла рівня західних країн. При цьому потрібно мати на увазі та законодавчо закріпити певні обмеження щодо купівлі землі іноземцями (наприклад враховувати репутацію нерезидента, ін. важливі чинники та критерії). Також потрібно зробити наголос на тому, що мораторій на продаж земель не потрібно знімати доки не будуть прийняті всі нормативно-правові акти, які регулюють ринок земель.

На додачуведемо наступні статистичні дані, щоб показати як відносяться до нашого земельного багатства «корінні» українці. Зокрема, внаслідок екстенсивного використання продуктивних угідь посилюється деградація земель, ґрунти втрачають свою родючість і виснажуються. За даними Держкомзему України, 13,2 млн. га сільськогосподарських угідь зазнають водної ерозії, 19,3 млн. – вітрової, 10,7 млн. га мають підвищену кислотність, 3,9 млн. га засолені і солонцюваті, 3,6 млн. га заболочені і перезволожені. Площа еродованої ріллі протягом останніх 25 років

збільшилась на третину і щорічно розширюється на 90-100 тис. га, а вміст гумусу в ґрунтах знизився на 20%. При цьому, витрати на протиерозійні та інші землеохоронні і землемеліоративні роботи постійно зменшуються. Як наслідок – віддача одиниці земельних ресурсів у сільському господарстві за останні 17 років зменшилась практично більше як у три рази, що свідчить про інтенсифікацію процесу виснаження їх продуктивного потенціалу. Не дивлячись на значну перевагу економічних показників віддачі одиниці земельних угідь у приватному (практично – індивідуальному) секторі аграрної економіки над громадським, дрібні земельні ділянки принципово не сприяють раціональному їх використанню [17]. Наведені вище дані та інші подібні явища нераціонального використання земель у значній мірі обумовлюється незавершеністю процесу удосконалення земельних відносин у секторі аграрної економіки, що проявляється у відсутності в країні повноцінних землевідносин ринкового типу.

Потрібно також розуміти, що Україну вже давно продали і без залучення іноземних інвесторів неможливо оздоровити економіку держави та допомогти селу дихати легше. Наша держава заборгувала стільки грошей, що їх будуть віддавати наші діти та діти наших дітей, а підвищення тарифів, розцінок, цін, ставок податків та зборів – неминуче, адже як буде поповнюватися бюджет нашої країни та із чиєї кишені ми будемо віддавати борги перед Міжнародним Банком, іншими міжнародними організаціями та погашати дефіцит бюджету. Вчитайтесь в наступні цифри. За даними Державної казначейської служби сукупний державний (прямий) і гарантований борг України складає 58,385 мільярдів доларів. Також не треба забувати про суми боргів за участь України у міжнародних організаціях та їх статутних органах, що складає близько 150 мільйони доларів США (Рис. 1).

Сумна виходить картина, так як при таких боргах Україні світить дефолт.

При такій ситуації, як приклад, дивують протести проти підвищення з 1 січня 2012р. нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського

призначення: застосування сумнозвісного додаткового коефіцієнту 1,756 (Постанова Кабінету Міністрів України № 1185 від 31.10.2011р. «Про внесення змін до Методики нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення та населених пунктів»).

Як бачимо, для становлення в Україні повноцінних ринкових земельних відносин чинній владі необхідно зробити значну кількість змін та відповідних правок, й не лише в плані земельного законодавства, але й в напрямку щодо моральної підготовки населення до нових повноцінних ринкових земельних відносин.

4.2. Проблеми регулювання земельних відносин в Україні та можливі шляхи їх вирішення

З самого свого початку земельна реформа в Україні прагне досягти кількох цілей. Перш за все, це підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва, роздержавлення державної власності на землю, а також створення нового класу приватних власників. Однак на практиці все це виявилось дуже складним і трудомістким процесом. Незважаючи на наявність численної кількості прогресивних норм Земельного кодексу, все ж таки існують значні правові обмеження щодо створення повноцінного ринку земель сільськогосподарського призначення та відповідно ефективних та розумно врегульованих землевідносин.

Земельна реформа стала інструментом соціально-економічних змін в сільському господарстві та агропромисловому комплексі.

Проте, процес реформ ще не завершений та деякі правила гри між суб'єктами землевідносин щодо об'єктів земельного ринку належним чином не сформовані (як і сам ринок земель в Україні) та інколи мають формальний характер. Існує також необхідність вирішення цілої низки питань земельних відносин, деякі з них будуть розглянуті далі в цій статті.

Хоча в Земельному кодексі 2001 року легалізована приватна власність на землю, він одночасно встановлює серйозні обмеження цього права, зокрема дія земельного мораторію. Такий мораторій, як правило, розглядається як крайній захід уряду та має тимчасовий характер. Якщо земля не може бути продана та куплена законно, вона не є повноцінним ринковим товаром, а земельний ринок не може функціонувати повноцінно та в повному обсязі. Вважаємо, що право на продаж землі може дозволити більш продуктивно використовувати землі.

Так короткострокова оренда землі не створює серйозні стимули для орендарів щодо підтримки родючості ґрунту, що в свою чергу може призвести до серйозних екологічних проблем, таких як ерозія та деградація ґрунтів. Крім того, українське законодавство вимагає, щоб земля використовувалась відповідно до призначення. Громадяни можуть володіти земельними ділянками тільки відповідно до цільового призначення, які прописані в Земельному кодексі, тобто для житлового будівництва та обслуговування житла, для дач та діяльності гаражного будівництва, садівництва та ведення особистого підсобного господарства. Цей список має ригористичний характер і не підлягає широкому тлумаченню.

Українське законодавство створює підстави для державної бюрократії, зокрема надмірно нормативне управління та регулювання діє на шкоду прав приватної власності на землю.

Насьогодні «нові» земельні відносини в Україні в сучасних умовах глобалізації ринку як ніколи набувають значно ширшої сутності, значення та актуальності. Формування повноцінних ринкових земельних відносин в нашій державі – це головна передумова у вирішенні економічних, соціальних та політичних проблем та негараздів країни, й саме тому ефективно вирішення зазначених проблем має першочергове значення для України.

Протягом багатьох років в Україні не вгасає полум'я реформування земельних відносин. Базовим принципом, який визначає напрями земельного

реформування є подолання державної монополії щодо власності на землю і встановлення багатосуб'єктності прав власності.

Після прийняття Земельного кодексу, окреслилась земельна політика України, яка направлена на розв'язання проблем розвитку відносин власності на землю, формуванні цивілізованого ринку земель, розвитку іпотечного кредитування, удосконаленні системи земельних платежів, підвищення ефективності державного управління земельними ресурсами, поліпшеній організації державного контролю за використанням і охороною земель.

Нам ще з школи казали, що Україна за природно-ресурсним та аграрним потенціалом посідає провідне місце в світі. Однак де-факто цей потенціал використовується вкрай неефективно, а агропромисловий комплекс України за рівнем розвитку значно відстає від передових країн світу.

Так, Програма Комітету з економічних реформ при Президентові України В.Ф. Януковичу щодо економічних реформ на 2010–2014рр. [2] визначає основні проблеми агропромислового комплексу (рис. 1).

Серед зазначених в Програмі основних проблем ані слова про проблеми регулювання (економічного, правового, організаційного) земельних відносин, хоча вони на пряму впливають на стан агропромислового комплексу України та мають пріоритетний характер.

З метою вирішення існуючих проблем і для того, щоб зробити землевідносини більш ефективними, уряд має вжити додаткових зусиль по вдосконаленню нормативно-правової бази. В результаті проведеного дослідження вважаємо, що такі кроки можуть бути запропоновані. Уряд має завершити процес оформлення права приватної власності сільськогосподарських угідь, у тому числі права оренди та завершити розробку системи правової та організаційні основи для захисту приватних прав на землю.

Ще одним важливим кроком у забезпеченні приватного права на землю є скасування мораторію на продаж земель, що буде залишатися в силі до 1

січня 2013 року. Мораторій залишається крайньою мірою і не створює ніяких умов для передачі землі від менш продуктивних до більш продуктивних землевласників. Якщо земля не може бути продана і куплена законно, земельний ринок не може функціонувати в повному обсязі, зокрема немає місця і для розвитку іпотеки землі. Важливим кроком у розширенні права приватної власності на землю є включення іноземних громадян до списку осіб, які можуть володіти, користуватися і розпоряджатися землями сільськогосподарського призначення.

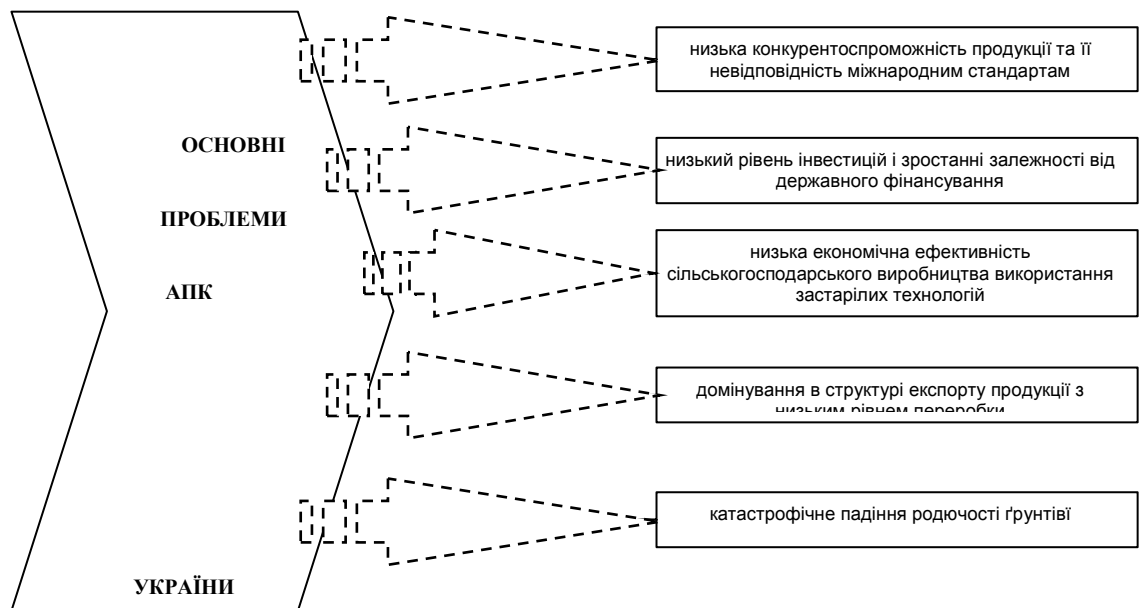

Рис. 4.1. Основні проблеми агропромислового комплексу

Це може зробити земельний ринок більш конкурентоспроможним і заохочувати більше іноземних інвестицій в національний аграрний сектор України: від первинного виробництва до переробної промисловості.

Вважаємо, що держава не повинна «занадто» втручатися в процес прийняття рішень приватних землевласників і повинна вивести свої надлишкові функції управління з регулюванням приватних ринкових інститутів. Державна політика регулювання повинні мати високу ступінь передбачуваності і повинні застосовуватися однаково для всіх учасників земельного ринку, незалежно від їх суспільних чи приватних повноважень.

Загалом, щоб сприяти використанню сільськогосподарських угідь як найкраще та найбільш ефективніше, уряд повинен більше покладатися на ринкові стимули, а не вдаватися до суворих регулюючих механізмів. Крім того, для підвищення ефективності державної регуляторної політики, уряд повинен вирішити питання дублювання обов'язків між державними регулюючими органами.

Для забезпечення приватного права на землю і для отримання народної підтримки, держава повинна подати громадянському суспільству чіткий сигнал про мету та очікувані результати земельної реформи. Уряд має визнати важливість державного утворення і провести широку інформаційну кампанію з метою заручитися підтримкою широкої громадськості в нових політичних ініціативах у сфері розвитку ринку земель.

Держава має сприяти поширенню інформації про земельні відносини та сприяння створенню інформаційних консультаційних центрів, як на регіональному так і на національному рівнях. Це допоможе вирішити багато забобонів та подолати скептицизм з приводу позитивних результатів процесу проведення земельної реформи і забезпечить інформаційну базу для поліпшення процесу прийняття рішень землевласників.

Крім проблеми регулювання земельних відносин в сучасних умовах також можна додати проблему тінізації земельних відносин в Україні.

До тінізації земельних відносин деякі науковці [3] відносять цілий ряд проблем, які ми відобразили на рис. 2. Вважаємо, що тінізація земельних відносин в Україні має масовий характер та створює в нашій державі величезну гору негативних явищ та процесів (рис. 3). І це лише мала частина величезної проблеми.

Для удосконалення земельних відносин (з врахуванням пропозицій наданих в вищезгаданій Програмі економічного розвитку) є необхідним проведення цілої низки заходів та мікрореформ (рис. 4).

У світлі вищевикладеного, Україна повинна зробити подальші зусилля по просуванню земельної реформи, вдосконаленню землевідносин та розвитку повноцінного ринку земель в державі.

Можна також додати, що «оновлені» земельні відносини в Україні потребують запровадження сучасних (актуальних та ергономічних) методів управління та економічно-правового регулювання землекористуванням, які повинні створити оптимальні умови та підґрунтя для побудови ефективної системи планування використання земель, а також усунути правові перешкоди на шляху вільного обігу земель серед населення та суб'єктів підприємницької діяльності, повинні гарантувати права власності на землю і землекористування, організувати використання земель на платній основі та забезпечити їх охорону в інтересах населення України в цілому.

ВИСНОВКИ

1. Місце підприємств галузі, їх фінансовий стан, конкурентоспроможність на ринку залежить від стану та ефективності використання капіталу. Проведені дослідження дали можливість виділити спільні та відмінні риси сутності «капіталу». Нами удосконалено визначення економічної категорії «капітал» – як сукупності матеріальних ресурсів, коштів, фінансових вкладень і витрат для придбання прав, а також інструмент, що відображує взаємовідносини між певними суб'єктами господарювання в процесі здійснення фінансово-господарської діяльності та управління фінансовими результатами і підприємством в цілому.

2. В результаті дослідження виділено три сегменти зовнішніх джерел фінансування: небанківські фінансово-кредитні забезпечення; банківські фінансово-кредитні забезпечення; державні фінансові забезпечення. На основі узагальнення теоретичних досліджень автором було запропоновано включити до небанківського фінансово-кредитного забезпечення право використання природних ресурсів на рівні підприємств України.

3. За допомогою методу групування розглянуто структуру капіталу сільськогосподарських підприємств Сумської області, проведено аналіз фінансових та виробничих показників ефективності управління капіталом за групами агропідприємств. Всебічно розкрито, вивчено та узагальнено переваги та недоліки використання власного та позикового капіталу.

4. В результаті проведених досліджень встановлено, що розмір власного основного капіталу за період 2000 – 2008р.р. має тенденцію до зниження, а в 2008 році даний показник мав від'ємне значення. Стосовно власного оборотного капіталу, то ситуація дещо гірша, оскільки незначні збільшення вартості оборотних активів, порівняно з темпами росту позикового капіталу, призвело до від'ємного значення власного оборотного капіталу. Тільки за період 2005-2007 роки даний показник мав позитивне

значення. Це підтверджує фінансову залежність сільськогосподарських підприємств від зовнішніх джерел.

5. Аналіз показників ефективності управління капіталом аграрних підприємств показав, що найбільш ліквідними і платоспроможними виступають підприємства з розміром капіталу від 10001 до 20000 тис. грн., а найгірші показники фінансово-економічної діяльності – у підприємств з розміром капіталу до 100 тис. грн., оскільки діяльність суб'єктів господарювання даної групи здійснювалась з великими розмірами витрат при незначних доходах і відповідно, сума збитку перекриває весь власний капітал.

6. Використавши дані проведеної комплексної рейтингової оцінки привабливості сільськогосподарських підприємств, що ґрунтується на 10 основних показниках, які характеризують ефективність використання капіталу аграрних підприємств, можна зробити висновок, що найбільш інвестиційно-привабливими є підприємства четвертої групи з розміром власного капіталу 8442,19 тис. грн. (60 %) та позикового капіталу 5682,64 тис. грн. (40 %), займаючи у визначеному рейтингу першу позицію. На думку автора, оптимальна структура капіталу, що виражається співвідношенням між розміром власного і позикового капіталу для сільськогосподарських підприємств Сумської області, становить відповідно 60 %:40 %.

7. Спрогнозовано зміну обсягів результативного показника (розміру капіталу) залежно від зміни пояснюючих факторів (розміру доходу (виручки) від реалізації продукції (робіт, послуг); необоротного капіталу; фінансових результатів; розміру землекористування) на основі розробленої багатофакторної лінійно-регресійної моделі. Перевірено адекватність (відповідність) лінійно-регресійної моделі управління капіталом реальній дійсності за допомогою коефіцієнта детермінації ($R^2=0,828$ – близьке до одиниці, тобто модель адекватна) та F - критерія Фішера

($F_{факт} = 38,54 > F_{табл} = 2,626$), відповідно, рівняння регресії вважається статистично значущим.

8. Обґрунтовано доцільність використання лізингу, як найбільш альтернативного способу оновлення капіталу підприємств аграрного сектору в сучасних умовах господарювання і відповідно до цього, оптимізовано інструментарій управління, формування та оновлення капіталу аграрних підприємств Сумської області. Вдосконалено методику розрахунку загальної суми лізингових платежів за допомогою оптимізації ставки комісійної винагороди лізингодавцю окремо для сільськогосподарських товаровиробників та інших підприємств аграрного сектору.

9. Проведений ретроспективний аналіз трактування категорії «фінансові ресурси підприємства» дав можливість сформулювати авторське визначення цієї категорії: фінансові ресурси підприємств – це грошові кошти та інші ліквідні оборотні засоби, авансовані у вигляді власного, позикового, залученого капіталу в господарську діяльність підприємства з метою задоволення потреб власників чи інших зацікавлених осіб.

10. Доповнено класифікацію фінансових ресурсів підприємств, яка передбачає основний поділ елементів фінансових ресурсів на кількісні елементи, розмежовані за джерелами формування і цільовим використанням, та якісні елементи, поділені на різні за ступенем ліквідності оборотні засоби. Обґрунтовано, що реалізаційна виручка не тільки повністю входить до складу фінансових ресурсів підприємств, а ще є їх головним кількісним елементом.

11. Висвітлено сутність визначальних елементів системи фінансового управління – інформаційного забезпечення, аналітично-прикладного наповнення та законодавчого регулювання. Визначено цілі та завдання фінансово-економічного аналізу як складової аналітично-прикладного наповнення управлінської діяльності. Це дало змогу обґрунтувати недоцільність застосування великої кількості фінансових та економічних коефіцієнтів.

12. Нормативний підхід до оцінки балансів сільськогосподарських підприємств дав наступні результати: питома вага грошових коштів у сумі оборотних активів має становити 6-7 %, дебіторської заборгованості – 26-27 %. Але при співставленні цих результатів та фактичних даних виявлено, що нормативний підхід непридатний для визначення нормативної частки грошових коштів, оскільки підприємства із задовільними рівнем коефіцієнта абсолютної ліквідності мають інші значення частки грошових коштів у сумі оборотних активів. Питома вага самих оборотних активів у валюті балансу повинна наближатись до 44 %. Проведення розрахунків дало можливість здійснити групування господарств за питомою вагою певного елемента в складі оборотних активів, або самих оборотних активів у валюті балансу. В такий спосіб виявлено, що платоспроможність визначається не тільки внутрішнім складом оборотних активів, але й виробничою спрямованістю господарства. Коефіцієнт забезпечення власними засобами оборотних активів використано як параметр поділу при групуванні господарств за ступенем фінансової стійкості. Обґрунтоване його середньонормативне значення ($\approx 0,6$).

14. Аналіз показників рентабельності та окупності витрат дав змогу виявити значний вплив виробничої спрямованості на ці показники. В 2008 році краще за всіх (93,4 %) окупили свої витрати господарства зернового напрямку, найгірше (38,3 %) – конезаводи. В розрізі виробничих напрямків досліджено циклічний характер кругообігу фінансових ресурсів. Встановлено, що зменшення тривалості операційного, фінансового та виробничого циклів є свідченням ефективності управління фінансовими ресурсами, оскільки у самоокупних господарств тривалість циклів на порядок менша, ніж по всіх господарствах групи: операційний цикл (днів) – 258 та 482, фінансовий цикл (днів) – 226 та 355, виробничий цикл (днів) – 338 та 654 відповідно.

15. Для основних фінансових коефіцієнтів обґрунтовані орієнтирні інтервали значень з урахуванням нормативів, виробничого напрямку та

фактичного фінансового стану. Впровадження таких орієнтирів дасть змогу підвищити ефективність фінансово-управлінської роботи на сільськогосподарських підприємствах, посилить контроль за виконанням планових показників та сприятиме отриманню позитивних результатів діяльності.

16. Запропоновані прикладні процедури щодо дій фінансових служб для забезпечення позитивної динаміки показників: використання АБС стосується оптимізації залишків виробничих запасів, застосування бюджетів руху грошових коштів спрямоване на ліквідацію їх дефіциту, впровадження CVP-аналізу при управлінні витратами дозволить їх суттєво скоротити.

17. Запропонований автором методичний підхід ґрунтується на застосуванні імовірісно-імітаційної моделі в середовищі MS «Excel» та враховує максимально можливу кількість потрібних параметрів (факторів) в межах даного дисертаційного дослідження. Рекомендований для практичного впровадження методичний підхід до моделювання стану фінансового управління враховує такі показники як коефіцієнт покриття, плече фінансового важеля та рентабельність оборотних активів. На його основі для ТОВ «Агрофірма ЛАН» розроблена імовірісно-імітаційна модель, яка дозволяє спрогнозувати найбільш імовірні значення визначених показників з відхиленням від факту не більше ніж на 11,1 %, що дає фінансовій службі переваги управлінського характеру.

18. Виявлені актуальні проблеми сучасного сільськогосподарського виробництва України, пов'язані із несправедливим розподілом економічних благ між різними учасниками ринкових відносин. Показані все ще триваючі негативні тенденції стратегічно важливих процесів в АПК, без вирішення яких будь-яке покращення фінансового управління на мікрорівні не буде мати успіху у загальногалузевих масштабах. У зв'язку з чим обґрунтована необхідність провідної ролі державного управління в цілях впровадження ефективних адміністративних, фіскальних та ринкових механізмів впливу на все ще слабо регульовані процеси в АПК.

19. Запропоновані вдосконалення механізму управління фінансовими ресурсами, а саме нормативні положення, процедури, рекомендації та методичний підхід до імовірно-імітаційного моделювання фінансових коефіцієнтів є доцільними для впровадження на сільськогосподарських підприємствах Сумської та інших областей, в діяльності органів державного управління.

20. У процесі вивчення наукових праць та здійснених теоретичних узагальнень було виявлено, що не існує однозначного тлумачення сутності економічного механізму. Запропоновано економічний механізм розглядати як сукупність зовнішніх і внутрішніх важелів та стимулів впливу на виробничу систему та взаємодія яких забезпечує отримання високого економічного ефекту. В економічному механізмі сільськогосподарських підприємств слід виділяти дві підсистеми: зовнішнє економічне середовище, яке формується і функціонує між державними структурами і сільськогосподарськими підприємствами та внутрішнє економічне середовище. Тобто, економічний механізм варто розглядати з позицій так званих сфер регулювання.

21. Вивчення світового досвіду діяльності аграрних підприємств показало, що удосконалення ціноутворення з урахуванням еквівалентного міжгалузевого товарообміну є центральною складовою державної регулятивної аграрної політики. Низька економічна результативність ринкових трансформацій в аграрному секторі є наслідком відсутності стратегій і належної організації міжгалузевих відносин за допомогою економічних регуляторів і ефективних форм державної підтримки. Узагальнення досвіду регулятивної аграрної політики розвинутих країн свідчить, що використання різних форм державної підтримки є необхідним закономірним джерелом формування доходів сільськогосподарських товаровиробників.

22. Узагальнення досвіду дозволило обґрунтувати та запропонувати концептуальний підхід формування економічного механізму підвищення

ефективності функціонування сільськогосподарських підприємств, що охоплює зовнішні (ціноутворення, еквівалентний міжгалузевий товарообмін, державна підтримка) і внутрішні (механізм мотивації праці, управління витратами, орендна плата) важелі і сприяє гармонізації економічних інтересів учасників відтворювального процесу.

23. Дослідження показали, що прибутковість і рентабельність господарської діяльності сільськогосподарських підприємств визначається багатьма умовами і факторами. Встановлено, що природні умови в межах двох зон Сумської області суттєво впливають на результати господарювання. По рівню інтенсивності використання землі, прибутковості і рентабельності сільськогосподарські підприємства Лісостепової зони мають переваги в порівнянні з господарствами Полісся: в 2008 р. перші були прибутковими (рівень рентабельності 5,3 %), другі – збитковими (рівень збитковості 6,5 %). На підставі комплексного аналізу виявлено організаційно – економічні фактори підвищення прибутковості і рентабельності сільськогосподарських підприємств, серед яких: регіональні зональні особливості, організаційно – правові форми, галузева структура і спеціалізація, розмір землекористування, рівень концентрації і інтенсивності виробництва. Доведено, що при здійсненні науково - обґрунтованої зональної і господарської спеціалізації, створенні належного ресурсного потенціалу сільськогосподарські підприємства зможуть вести інтенсивне і високоприбуткове виробництво.

24. Посилення концентрації супроводжується підвищенням інтенсивності і ефективності виробництва. Найбільш високі показники мають підприємства з площею ріллі від 3000 до 4000 га. Посилення концентрації супроводжується також підвищенням питомої ваги продукції тваринництва в структурі грошової виручки. Це свідчить про те, що в крупних підприємствах в більшій мірі збереглися галузі тваринництва. Групування сільськогосподарських підприємств Сумської області за розміром грошової виручки на одне підприємство підтверджує висновок про те, що найбільш інтенсивними і ефективними є крупні підприємства, в яких обсяг грошової

виручки на одне підприємство перевищує 10 млн. грн. Ці підприємства мають найбільші розміри землекористування – в середньому 4240 га сільськогосподарських угідь і 3941 га ріллі, саму високу питому вагу продукції тваринництва в структурі грошової виручки (40,5 %) і найвищий рівень рентабельності (6,6 %). Позитивний вплив концентрації виробництва підтверджується і досвідом передових господарств.

25. Дослідженнями встановлено, що в економічній літературі домінує точка зору, відповідно до якої приватні сільськогосподарські підприємства (ПСП) мають незаперечні переваги перед товариствами з обмеженою відповідальністю і виробничими кооперативами відносно кінцевих результатів господарської діяльності, і робиться висновок про поширення цієї організаційно-правової форми господарювання. Наші дослідження про порівняльну економічну оцінку різних організаційно-правових форм, як в цілому по Україні, так і по Сумській області не підтверджують цю гіпотезу. Має місце стійка тенденція коливань рівня рентабельності по окремих роках і різним організаційно-правовим формам: в одні роки, більш високий рівень рентабельності мають приватні підприємства (ПСП), в інші – товариства або виробничі кооперативи. В той же час на протязі 2000 – 2008 рр. виробничі кооперативи мають найнижчу собівартість одиниці продукції по двох основних ринкових продуктах – зерну і молоку. Слід також мати на увазі, що виробничі кооперативи мають більш високу питому вагу продукції тваринництва в структурі грошової виручки, вони в більшій мірі зберегли від руйнації галузь тваринництва в порівнянні з іншими організаційно – правовими формами.

26. Виконані дослідження підтвердили, що в системі орендних відносин вирішальну роль відіграє розмір орендної плати. В сільськогосподарських підприємствах Сумської області в 2008 р. розмір орендної плати в розрахунку на 1 га ріллі складав 139 грн. з коливаннями по окремих підприємствам від 29 грн. до 661 грн. (співвідношення 1: 22,8). Відношення орендної плати до грошової оцінки землі в середньому по

сільськогосподарських підприємствах області було на рівні 1,2% з коливаннями по окремих адміністративних районах від 0,3 % (Ямпільський район) до 1,6 % (Краснопільський район). В результаті дослідження дійшли висновку, що в Україні має бути розроблена концепція поетапного переходу до законодавчого затвердження орендної плати на рівні не менш ніж 10 % від грошової оцінки землі. Тільки за таких умов можливо вирішити завдання переходу до довгострокової оренди і формування сталого землекористування.

27. Досвід розвинутих країн, особливо тих, що здійснили свого часу економічний прорив, є свідченням вирішального значення в підвищенні ефективності виробництва саме якості робочої сили і мотивації ефективної праці. Отримані результати дисертаційного дослідження показали, що спостерігається значна амплітуда коливань середньомісячної заробітної плати по окремих областях, районах і підприємствах. Цей висновок підтверджується групуванням сільськогосподарських підприємств Сумської області за рівнем середньомісячної заробітної плати. Так, в 2008 р. з 344 підприємств в 101 (29,4 %) вона складала 589 грн., тобто була на рівні мінімальної. В окремих районах Сумської області (Середино - Будський, Ямпільський) її розмір не досягає 500 грн., що на 12-17 % нижче мінімальної. Проведене дослідження підтверджує взаємозв'язок матеріального стимулювання праці і результативних показників господарської діяльності підприємств. В кожній наступній групі чітко простежується тенденція підвищення ефективності використання землі і продуктивності праці. Виконані емпіричні дослідження в СЗАТ «Маяк» Тростянецького району Сумської області підтвердили доцільність та ефективність застосування колективно - договірних форм і систем оплати праці за кінцеві результати роботи.

28. Здійснивши аналіз різноманітності підходів до трактування сутності контролю в системі управління організаціями, ми дійшли висновку, що, в

першу чергу, багатоаспектність поняття контроль обумовлена існуванням різних підходів і наукових шкіл в теорії управління.

29. На нашу думку, контроль в системі управління організаціями - це система (процес) спостереження і перевірки, покликана (покликаний) сприяти досягненню цілей організації, шляхом попередження і виявлення відхилень в діяльності керованої системи (об'єкта управління) та забезпечення зворотного зв'язку між керуючою і керованою системами (суб'єктом і об'єктом управління).

30. На основі проведених досліджень можна зробити висновки, що економічна стійкість є однією з найважливіших характеристик сталого ефективного функціонування підприємства в умовах ринкової економіки. Якщо підприємство абсолютно стійке, то воно має перевагу перед іншими підприємствами того ж профілю в залученні інвестицій, в одержанні кредитів, у виборі постачальників і покупців, в підборі кваліфікованих кадрів, тощо. Нарешті, воно не вступає в конфлікт із державою і суспільством.

31. Чим вище економічна стійкість підприємства, тим вище його конкурентоспроможність, тим більше воно незалежно від несподіваної зміни ринкової кон'юнктури і, отже, тим менше фактор ризику виявитися на краю банкрутства.

32. В умовах реформування сільськогосподарських підприємств, посилення їх самостійності контроль наближається до виробництва. Внутрішній контроль має зайняти одну з основних складових у його структурі. Він покликаний забезпечити систему управління достовірною інформацією про фінансово-господарську діяльність підприємства, сформувати пакет інформації для управлінського персоналу з метою прийняття ним ефективних управлінських рішень. Залежно від організаційно правових форм аграрних підприємств ми пропонуємо такі суб'єкти внутрішньогосподарського контролю: власник, ревізійна комісія, керівник, служба внутрішнього аудиту, головні спеціалісти підприємства,

бухгалтерсько-економічна служба, інженерно-технологічна служба, інвентаризаційна комісія, керівники структурних підрозділів.

33. Як висновок, необхідно зазначити, що ефективною слід вважати роботу системи бухгалтерського обліку та внутрішнього контролю за умов виконання наступних вимог: оригінали документів, що підтверджують здійснення фінансово–господарських операцій правильно заповнені за встановленими формами і відповідно до встановлених вимог; зафіксовані особливості операцій, які мають суттєве значення для обліку та звітності; фінансова звітність складена у відповідності до вимог П(С)БО, за встановленою формою, всі показники взаємопов'язані та співставні, інформація своєчасно доведена до внутрішніх та зовнішніх користувачів.

34. В сучасному світі немає випадків існування абсолютно вільного ринку землі, так як державам світу необхідно вводити низку жорстких обмежень, щоб запобігти обезземеленню селян, масову скупку землі нерезидентами, спекуляцію та інші зловживання. В цій статті ми не виступаємо за обезземелення жителів нашої держави, ми ратуємо лише за те, щоб землю купував тільки той, хто дійсно планує на ній працювати, в результаті чого у землі нарешті з'явиться ефективний господар.

35. Беручи до уваги те, що українському селу бракує інвестиційних впливань, то саме повноцінний ринок земель, який наслідує приклади ринків земель передових країн світу та залучення іноземних інвесторів допоможе Україні піднятися з колін та допоможе нашій державі стати розумною розпорядницею власних земель. Ринок землі – необхідна умова для досягнення цієї мети.

36. Ефективність засобів управління та регулювання земельними відносинами повинна ґрунтуватися на тому, що найдоцільніший тип використання землі визначатиметься рішенням не чиновників, а численних власників та користувачів земельних ділянок. Це, у свою чергу, сприятиме зростанню вартості земельної власності, поліпшенню добробуту громадян,

економічному розвитку території, на якій вони проживають, і держави загалом.

37. Політика вдосконалення земельних відносин в Україні має бути направлена на максимальне залучення вітчизняних та іноземних інвестицій, а також на цільове надання земельних ділянок у довгострокове користування з правом подовження термінів землекористування на бажаний інвестору строк або викупу їх відповідно до закону.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абалкин Л.И. Хозяйственный механизм развитого общества.-М.: Мысль,1973.-264с.
2. Абалкин Л.И. Что такое хозяйственный механизм.- М.: Мысль, 1980.- 79с.
3. Абрютина М.С. Ценообразование в рыночной экономике: Учебник.- М.:Издательство «Дело и сервис», 2002.-256с.
4. Азбука полного хозрасчета / Под ред..В.М.Пинзеника.-Львов:Вища шк.,1989.-160с.
5. Амбросов В.Я., Бойко В.И., Жадан И.И., Крисальный А.В. и др. Экономический словарь агропромышленного комплекса. К.: Урожай, 1986.- С. 313-314.
6. Амбросов В.Я., Маренич Т.Г. Наукові положення удосконалення економічного і господарського механізмів розвитку сільського господарства //Економіка України – 2006.-№ 6.- С.60-66.
7. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств : Підручник.-2-ге вид., доп. і переробл. /В.Г.Андрійчук.-К.: КНЕУ,2004.-624с.
8. Андрійчук В.Г. Ефективність діяльності аграрних підприємств: теорія, методика, аналіз. Моногр.- К.: КНЕУ,2005.- 292с.
9. Беяева И.Ю., Панина О.В., Головинский В.В. Цены и ценообразование. Управленческий аспект : Учебное пособие.-М.: Кнорус,2004.-286с.
10. Бетехтіна Л.О. Формування системи управління оборотними активами / Л.О. Бетехтіна // Бізнес-навігатор: науково-виробничий журнал Міжнародного університету бізнесу і права. – Херсон., 2010. – Вип. 1. - С. 36 - 39.
11. Бланк И. А. Управление формированием капитала / И.А. Бланк– К.: Ника-центр; Эльга, 2000. – 512 с.

12. Большой экономический словарь / Под ред..А.Н.Азрилияна.- 6-е изд., доп. – М.: Институт новой экономики, 2004. – 1376с.
13. Бородина Е.И. Финансы предприятий: учебное пособие / Е.И. Бородина - М.: Банки и биржи, ЮНИТИ, 1995. – 208 с.
14. Борщевский П.П., Заинчковский А.А., Кучук В.С. Совершенствование хозяйственного механизма в пищевой промышленности.- К.: Техника, 1984.- 157с.
15. Бригхэм Ю. Финансовый менеджмент. Полный курс: в 2 т.: пер. с англ. / Ю. Бригхэм, Л. Гапенски – СПб.: Экономическая школа, 1997.
16. Брюховецька Н.Ю.Економічний механізм підприємства в ринковій економіці : методологія і практика / ІЕП НАН України.-Донецьк, 1999.- 276с.
17. Буряк П.Ю. Формування і надання інформації про фінансові ресурси підприємства / П.Ю. Буряк // Фінанси України. - 2006. - №10. - С.123 – 128.
18. Вартість основних засобів України за видами економічної діяльності у 2000-2008 роках [Електронний ресурс] // Державний комітет статистики України. - Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
19. Власність у сільському господарстві / За ред.. В.В.Юрчишина, П.Т.Саблука.- К.: Урожай, 1993.- 348с.
20. Власюк С.А. Джерела формування фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств / С.А. Власюк // Збірник наукових праць Уманського державного аграрного університету. - Умань, 2007. - Вип. 65. - Ч. 2.- С. 74 – 79.
21. Волощук В.Р. Сучасний стан, порядок та проблеми банківського кредитування підприємств агропромислового комплексу / В.Р. Волощук // Збірник наукових праць Подільського державного аграрного університету. - Хмельницький, 2009. – Вип. 17. – С. 315 – 317.

22. Гавука І.С. Прикладні аспекти поділу сукупних витрат на постійні і змінні / І.С. Гавука // Обліково-аналітичне забезпечення розвитку сільського господарства і села: тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції. – Львів: Львівський національний аграрний університет, 2008. – С. 27–31.
23. Гайдучий П.І. Україні потрібна нова аграрна політика.//Економіка АПК.-2005.-№10.-С.3-7.
24. Господарський механізм агропромислового комплексу кризового періоду. Кол. авт. / НАН України, Інститут економіки. Редкол.: Б.Й. Пасхавер (відп. ред..) та ін.. – К., 2001 – 351с.
25. Гудзь О.Є. Дебіторська та кредиторська заборгованість в системі управління фінансовими ресурсами сільськогосподарських підприємств / О.Є. Гудзь // Облік і фінанси АПК. – 2007. - № 2. – С. 65 – 70.
26. Гудзь О.Є. Фінансові ресурси сільськогосподарських підприємств: монографія / О.Є. Гудзь– К.: ННЦ ІАЕ, 2007. – 578 с.
27. Гуйда Т.В. Финансовая политика советского государства в условиях развитого социализма: учебное пособие / Т.В. Гуйда– М.: МФИ, 1981. – 179 с.
28. Дайле А. Практика контроллинга: пер. с нем. / А. Дайле; под ред. и с предисл. М.Л. Лукашевича, Е. Н. Тихоненковой. – М.: Финансы и статистика, 2001. – 336 с.
29. Данилів Б.В. Економічний механізм і міжгалузеві економічні відносини в агроформуваннях // Економіка АПК .- 2007.-№2.-С.49-56.
30. Данілов О.Д. Податкова система та шляхи її реформування: навч. посібник / О.Д. Данілов, Н.П. Фліссак– К.: Парламентське вид-во, 2001. – 216 с.
31. Деева А.И. Цены и ценообразование: Учебное пособие.- М.:Издательство «Экзамен», 2003.- 288с.

32. Дем'яненко М.Я. Кредитування сільськогосподарських підприємств: теорія і практика / М.Я. Дем'яненко // Облік і фінанси АПК. – 2005. - № 7(9). – С. 9 – 19.
33. Денисюк О.Г. Кредитування майнового потенціалу підприємств АПК / О.Г. Денисюк // Вісник Житомирського національного агроекологічного університету: Науково-теоретичний збірник. – Житомир, 2009. - Вип. 2(25). – С. 256 - 263.
34. Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року.- Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2007 р. № 1158.
35. Дуброва Н.П. Формування та управління фінансовими ресурсами підприємств доробки та зберігання сільськогосподарської продукції / Н.П. Дуброва, Р.М. Безус // АгроСвіт: Інформаційно-аналітичний журнал. - 2008. - № 21. - С. 32 – 36.
36. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т.1 / Редкол.:... С.В.Мочерний (відп. ред..) та ін.. – К.: Видавничий центр «Академія», 2000.- 864с.
37. Економічна теорія / За ред.. Є.М. Воробйова.- Київ-Х.-2001.-704с.
38. Емельянов А.М. Финансово-экономическое положение сельского хозяйства// Экономист.-2006, №8.-С.87-93.
39. Еременко – Григоренко О.А. Организационно-экономический механизм управления хозяйственной деятельностью предприятия : Автореф. дис. канд. екон.наук: 08.06.01 – Донецк, 1999.- 33с.
40. Ещенко П.С., Кравчук Л.М., Палкин Ю.И. Новый хозяйственный механизм: Справочник.- К.: Политиздат Украины, 1989 .- 254 с.
41. Журавльова Ю.Ю. Сутність платоспроможності підприємства / Ю.Ю. Журавльова // Фінанси України. - 2006. - № 1. - С. 116 – 120.
42. Завадський Й.С. Управління сільськогосподарським виробництвом у системі АПК.-К.: Вища шк., 1992.-367с.

43. Збарський В.К. Державна підтримка сільського господарства / В.К. Збарський, В.П. Горьовий // Економіка АПК: міжнародний науково-виробничий журнал. - 2010. - № 4. - С. 74 – 80.
44. Здоровик В.К., Линдюк А.О. Формування господарського механізму регулювання аграрних відносин // Економіка АПК – 2005.- №2. – С.42 – 46.
45. Зуєва О.І. Формування фінансових ресурсів в умовах становлення ринкової економіки / О. І. Зуєва // Науковий вісник НАУ. – К., 2000. – Вип. 23. - С. 159 - 164.
46. Зятковський І. В. Теоретичні засади фінансів підприємств / І.В. Зятковський // Фінанси України. – 2000. – № 4. – С. 17 - 26.
47. Іващенко О.В. Формування прибутку в сільськогосподарських підприємствах / О.В. Іващенко // Вісник Сумського національного аграрного університету: науково-методичний журнал. Серія: Економіка та менеджмент. - Суми, 2009. – Вип. 4(35). - С. 71 - 76.
48. Ізмайлова К.В. Фінансовий аналіз: навч. посібник / К.В. Ізмайлова - К.: МАУП, 2000. – 358 с.
49. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій: затв. Наказом Міністерства фінансів України 30.11.99 N 291 // Національні стандарти в бухгалтерському обліку: питання використання / за ред. М. Г. Михайлова. – 2-е вид. – К., 2002. – С. 137 - 211.
50. Калашнікова Т.В. Удосконалення механізму державної підтримки кредитування аграрного сектору / Т.В. Калашнікова // Вісник Сумського національного аграрного університету: науково-методичний журнал. Серія: Економіка та менеджмент. - Суми, 2009. - Вип. 6-7(26-27). - С. 13 - 15.

51. Кравченко С.А. Основные составляющие экономического механизма адаптации сельскохозяйственных предприятий к условиям рынка. // Экономика АПК. - 2006. - №12. - С.117-123.
52. Кузьмінський В. З. Механізм формування та ефективність використання фінансових ресурсів у сільськогосподарських підприємствах: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. ек. наук: спец. 08.04.01 / В. З. Кузьмінський; Ін-т аграр. екон. - К.: ІАЕ, 1996. – 21 с.
53. Куницька О.М. Управління запасами з використанням сучасних підходів логістики та маркетингу / О.М. Куницька, Є.В. Мержиєвська // Вісник Національного університету "Львівська політехніка": збірник наукових праць. Серія: Логістика. – Львів., 2008. - Вип. 633. – С. 380 – 384.
54. Литвиненко Я.В. Сучасна політика ціноутворення : навчальний посібник.-К.: МАУП,2001.-152с.
55. Лукінов І.І. До стратегії економічного розвитку України //Вибрані праці. У двох томах.-Кн.1.-К.: ННЦ ІАЕ,2007.-816с.
56. Лукінов І.І. Економічні трансформації (наприкінці ХХ століття).- К.: ІЕ НАН України,1997.- 456с.
57. Макаренко П. О собственности и аграрном предпринимательстве в условиях переходной экономики. //Экономика Украины.- 1998.- №8.- С. 65-71.
58. Макаренко П.М. Моделі аграрної економіки.- К.: ННЦ ІАЕ,2005.-682с.
59. Мануйлович Ю.М. Проблеми управління оборотними засобами підприємства в сучасних умовах функціонування / Ю.М. Мануйлович // Вісник Хмельницького національного університету: збірник наукових праць. Серія: Економічні науки. – Хмельницький, 2009. – Вип. 1. – С. 132 – 135.

60. Маркс К. Капитал. Критика политической экономики. Т. 1. / К. Маркс – М.: Политиздат, 1978. Кн. 1.: Процесс производства капитала. -1978.– 547 с.
61. Марцин В.С. Надійність, платоспроможність та фінансова стійкість - основні складові оцінки фінансового стану підприємства / В.С. Марцин // Економіка. Фінанси. Право. - 2008. - № 7. - С. 26 - 29.
62. Марцишевська Ю.Л. Роль фінансово-кредитного забезпечення підприємств аграрного сектору / Ю.Л. Марцишевська // Економіка АПК: Міжнародний науково-виробничий журнал. - 2009. - N 5. - С. 98-105.
63. Месель-Веселяк В.Я. Розвиток форм господарювання в аграрному секторі України (результати, проблеми). //Економіка АПК.-2006.-№12.- С.34-41.
64. Мостенська Т.Л. Економічний механізм функціонування молочної промисловості України : Моногр. - К.: УДУХТ,2001.- 328с.
65. Мочерний С.В. Економічна теорія.- К.: 1999.- 592с.
66. Нефедов М.А. Визначення умов ефективного застосування стратегій управління запасами / М.А. Нефедов // Вестник Харьковского національного автомобільно-дорожного университета: сборник научных трудов. – Харьков, 2008. - Вып. 41. – С. 105 – 108.
67. Окунева Л.П. Финансовые ресурсы буржуазного государства / Л.П. Окунева // Финансы СССР. - 1980. - № 3. - С. 63 - 75.
68. Олійник О.В. Економічний механізм розширеного відтворення в сільському господарстві : Монографія.- К.: Центр навчальної літератури, 2006.- 288с.
69. Олійник О.В. Фінансово-кредитні важелі ефективного відтворення сільськогосподарського виробництва / О.В. Олійник // Облік і фінанси АПК. – 2005. - № 2. – С. 21 – 26.
70. Олійник О.О. Логіко-структурна модель платіжного календаря в управлінні грошовими потоками підприємств АПК / О.О. Олійник //

- Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу: науковий журнал. – Бердянськ., 2010. – Вип. 1(9). - С. 106 – 110.
71. Онисько С.М. Фінанси підприємств: підручник для студентів ВНЗ / С.М. Онисько, П.М. Марич– 2-ге вид., стереотип. – Львів: Магнолія Плюс, 2005. – 366 с.
 72. Онищенко О.,Юрчишин В. Сучасна аграрна політика: особливості формування і здійснення // Економіка України.- 1995.-№4.- С. 4-14.
 73. Опарін В.М. Фінансові ресурси: проблеми визначення та розміщення / В.М. Опарін // Вісник НБУ. - 2000. - Травень. - С. 10 - 11.
 74. Опачанський Д. Методи визначення приросту фінансових ресурсів підприємства, напрямків та ефективності їх використання / Д. Опачанський // Економіст. - 2006. - № 12. - С. 44 – 47.
 75. Осипов Ю.М. Опыт философии хозяйства : хозяйство как феномен культуры и самоорганизующая система.-М.: Узд-во МГУ,1990.-382с.
 76. Основні показники соціально-економічного розвитку Сумської області: макроекономічні показники [2003-2007 рр.] [Електронний ресурс] // Головне управління статистики Сумської області. - Режим доступу: <http://www.sumystat.sumy.ua/>
 77. Островська О.А. Модель ідентифікації стійкості фінансового стану підприємства / О.А. Островська // Економіка Крима. - 2003. - № 8. - С. 55 - 60.
 78. Пасхавер Б.И. Ценообразование в финансовой системе продовольственного рынка /Фінансові проблеми формування і розвитку аграрного ринку (Матеріали дев'ятих річних зборів Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників 26-27 квітня 2007 року, м.Київ).- К.: 2007.-С.47-54.
 79. Перестройка аграрного сектора экономики : пособие для экономического всеобуча в АПК / Под ред. Р.И.Тонконога.- М.:Агропромиздат,1990.-448с.

80. Поддєрьогін А. М. Фінанси підприємств: підручник / А. М. Поддєрьогін– 2-ге вид., перероб. і доп. - К.: Либідь, 2002. – 384 с.
81. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 "Дебіторська заборгованість": затв. Наказом Міністерства фінансів України 08.10.1999 р. № 237 // Національні стандарти в бухгалтерському обліку: питання використання / за ред. М. Г. Михайлова. – 2-е вид. – К., 2002 . – С. 273 – 275.
82. Полтавский Ю.А. Механизм хозяйствования реформированных аграрных предприятий: Монографія.- Харьков : Консум,2000.- 259с.
83. Полтавський Ю.А. Розробка і реалізація ринкового механізму господарювання аграрних підприємств // Вісник ХНАУ: Серія «Економіка АПК і природокористування».-2006.- №11.- С.220-228.
84. Приступа Л.А. Методичні аспекти аналізу фінансових ресурсів підприємства / Л.А. Приступа // Вісник Національного університету "Львівська політехніка": збірник наукових праць. Серія: Менеджмент та підприємництво в Україні. - Львів, 2007. – Вип. 577. - С. 328 - 334.
- 85.Притула Т.М. Теоретичні підходи до визначення поняття фінансових потоків / Т.М. Притула // Економічний простір: збірник наукових праць Придніпровської державної академії будівництва і архітектури. – Дніпропетровськ., 2008. - Вип. 19. - С.141 – 148.
- 86.Ребець О.М. Оцінка формування фінансових ресурсів підприємства в умовах ринку / О.М. Ребець // Часопис Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: науковий журнал. - Івано-Франківськ, 2010. – Вип. 2. - С. 187 - 196.
- 87.Ревенко П. Финансовая бухгалтерия: в 2 кн. / П. Ревенко, Б. Вольфман, Т. Киселева - М.: Инфософт, 1994. – 288 с.
- 88.Роганова Г.О. Моделювання оборотних коштів підприємств за допомогою методів статистичного аналізу / Г.О. Роганова // Торгівля і ринок України: тематичний збірник наукових праць Донецького

- національного університету економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського. - Донецьк: 2009. - Вип. 27. – С. 476 – 484.
89. Саблук П.Т. Власність в системі економічного механізму та наслідки приватизації // Власність у сільському господарстві / За ред.. В.В.Юрчишина, П.Т.Саблука.- К.: Урожай, 1993.- С.68-90.
 - 90.Саблук П.Т. Економічний механізм АПК // Проблеми економіки агропромислового комплексу і формування його кадрового потенціалу : Кол монографія.-У 2-х тт./ За ред.. П.Т.Саблука, В.Я.Амбросова, Г.Є.Мазнева.- Т.1.- К.: ІАЕ,2000.- С.360-372.
 - 91.Саблук П.Т. Економічний механізм АПК у ринковій системі господарювання.//Економіка АПК.- 2007.- №2.- С.3-10
 92. Саблук П.Т. Ціноутворення в період ринкового реформування в АПК. Моногр.-К.: ННЦ ІАЕ,2006.-440с.
 - 93.Саблук П.Т.,Малік М.Й., Валентинов В.А. Формування міжгалузевих відносин: проблеми теорії і методології.-К.: ІАЕ,2002.-294с.
 94. Сільське господарство України у 2007 році : Стат. Збірник / За ред.. Ю.М.Остапчука.- К.: 2008.- 392с.
 95. Сміт А.Исследование о природе и причинах богатства народов. – Т.1. - М Л.: Гос. Соц. экон.изд-во, 1935.-612с.
 96. Совершенствование экономического механизма агропромышленного комплекса. / Под ред. В.О.Билька. – К.: Вища шк., 1985.-216с.
 - 97.Стельмашук А.М. Державне регулювання економіки: Навч. посібник.- Тернопіль. ТАНГ, 2000.-315с.
 - 98.Стенограма Других Всеукраїнських зборів (конгресу) вчених економістів-аграрників 24-25 січня 2000 року.- К.: ІАЕ, 2000.- 146с.
 99. Супрун О.М. Формування економічного механізму господарювання в сільськогосподарських товариствах. Досвід антикризового управління.- Х.-2005.-160с.

100. Сурженко Н.В.: Економічний механізм господарювання в сільському господарстві: Автореф. дис. канд. екон. наук: 08.07.02 – Дніпропетровськ, 2005.-22с.
101. Сухова Л.Ф. Финансовый менеджмент / Л.Ф. Сухова. – Сумы: «Наука», 1994. – 82 с.
102. Сычов Н.Г. Финансы СССР / Н.Г. Сычов – М.: Финансы и статистика, 1984. – 250 с.
103. Українська радянська енциклопедія Т. 3, вид. друге.- Головна редакція української радянської енциклопедії. - К.: 1979 . – 551с.
104. Фишер Р., Юри У. Путь к согласию или переговоры без поражений: Пер. с англ...- М.: Наука, 1990.- 158с.
105. Фінансовий і ціновий механізм в АПК в умовах переходу до ринку /П.Т.Саблук, М.Я.Демяненко, О.М.Шпичак та ін.; За ред.. П.Т.Саблука, М.Я.Демяненка, О.М.Шпичака, Д.В.Полозенка.-К.: Урожай, 1993.-352с.
106. Хачатурян С.В. Сутність фінансових ресурсів та їх класифікація / С.В. Хачатурян // Фінанси України – 2003. - № 4 – С. 77 - 82.
107. Хозяйственный механизм в сельском хозяйстве социалистических стран / Под ред.. А.М.Емельянова, Н.Г.Попова.- М.: Узд-во МГУ, 1988.- 240с.
108. Хозяйственный механизм управления социалистической экономикой : учебное пособие.- М.: Экономика, 1984.-305с.
109. Хомовий С.М. Інформація та її особливості в сільськогосподарських підприємствах / С.М. Хомовий // Облік і фінанси АПК. - 2009. - № 2. - С. 87 – 89.
110. Хрущ Н. Аналіз та оцінка рівня прибутковості фінансових ресурсів підприємства / Н. Хрущ, Л. Приступа // Економіст. -2007. -№ 7. -С.28-31.
111. Цал-Цалко Ю.С. Фінансовий аналіз: підручник / Ю.С. Цал-Цалко - К.: ЦУЛ, 2008. - 566 с.

112. Ціноутворення в процесі реформування агропромислового комплексу України (1990-2001pp.)/ За ред. О.М.Шпичака.- К.: ІВЕ УААН, 2002.-499с.
113. Ціноутворення в умовах формування ринкових відносин в АПК /За ред.. П.Т.Саблука, В.П.Ситника, О.М.Шпичака.-К.: 1997.-501с.
114. Чирва Ю.Є. Аналіз грошових потоків підприємств роздрібної торгівлі в умовах економічної кризи / Ю.Є. Чирва // Торгівля і ринок України: тематичний збірник наукових праць Донецького національного університету економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського. - Донецьк: 2009. - Вип. 28. - Т.3. – С. 333 – 340.
115. Чубка О.М. Оцінка методів управління оборотним капіталом промислових підприємств / О.М. Чубка, О.М. Рудницька // Вісник Національного університету "Львівська політехніка": збірник наукових праць. Серія: Проблеми економіки та управління. – Львів., 2007. - Вип. 574. – С. 440 – 445.
116. Чухно А. Господарський механізм та шляхи його вдосконалення на сучасному етапі //Економіка України.- №3.- 2007.- С.60-67.
117. Шкварчук Л.О. Ціни і ціноутворення : Навч.посіб.- 3-тє вид. виправлене – К.:Кондор, 2005.-214с.
118. Экономический механизм развития сельскохозяйственного производства: Монография, Р.Н.Грицюк, И.В.Ширмов, В.Ф.Паскал и др., Кишинев.: «Штиинца».- 1987.-246с.
119. Экономический механизм развития сельскохозяйственного производства.- Кишинев: Штиинца, 1987.-243с.
120. Экономический механизм управления экономикой СССР : учебное пособие для экон. спец. вузов.-М.: Экономика, 1991.-318с.
121. Экономический механизм хозяйствования сельскохозяйственных предприятий /Под ред. А.Н.Масюка, И.Г.Ушачева, Н.С.Мымрикова и др..- М.: Колос.- 1983.-208с.

122. Экономический словарь агропромышленного комплекса /Сост. А.В.Крисальный; Под ред. А.А.Сторожука .-К.: Урожай,1986.-336с.
123. Юрчишин В. Формування та системний розвиток найновішої державної аграрної політики //Економіка України.-2007.-№10.- С.4-14.
124. Юрчишин, В.В.Післяприватизаційний розвиток сільськогосподарських підприємств і його проблеми //Економіка АПК.- 1995.- № 10.-С.22-25.
125. Якушева Н.І. Особливості розрахунку показників фінансової стійкості підприємства / Н.І. Якушева // Вісник Сумського НАУ. Серія: Фінанси і кредит. - Суми : СНАУ, 2008. - Вип. 1. - С. 375 – 380.
126. Ясин Е.Г. Хозяйственные системы и радикальная реформа.- М.: Экономика, 1989.- 318с.
127. Ясишена В.В. Теоретичні аспекти аналізу грошових потоків підприємств / В.В. Ясишена // Економічний простір: збірник наукових праць Придніпровської державної академії будівництва і архітектури. – Дніпропетровськ., 2008. - Вип. 16. - С.123 – 131.
128. Kay Ronald D. Agricultural economics / D. Kay Ronald, W. Edwards. - 3d ed. - McGraw – Hill: Inc., Iowa State University, 1994.